

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

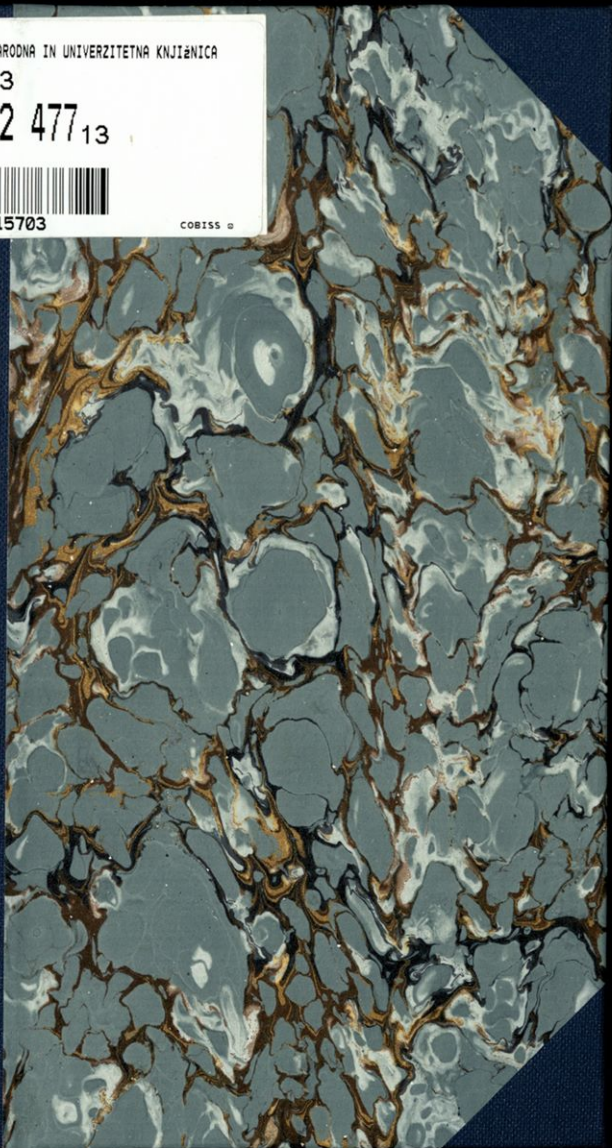
č 33

I 32 477₁₃

202015703

COBISS ®

KRONIKA

MESTA ČRNOMLJA IN NJEGA
ŽUPE.

SPISAL LEOPOLD PODLOGAR.

„ZGODOVINE ŽUP LJUBLJANSKE ŠKOFIJE“
XIII. ZVEZEK.

PONATIS IZ „DANICE“ 1905. LETA.

LJUBLJANA, 1906.

ZALAGATELJ TOMO ZUPAN — NATISNIL DRAGOTIN HRIBAR.

U
C 32 477/13

33

ODPISANO

27.10. 2009

Velečastitemu, vrlemu gospodu

STANKU PEHARCU,

zaslužnemu župniku v Črnomlju,

poklanja vdani mu njegov kapelan

LEOPOLD PODLOGAR.

7383/13

D 8848/1961

202015703

UVOD.

Kedor bo hotel kedaj sestaviti obširnejšo zgodovino mesta Črnomlja in njega župe, pride v ne malo zadrego radi gradiva, katerega mu bo bore malo na razpolago. Kedo ve, kje čakajo sem spadajoči zgodovinski viri dneva vstajenja; kedo ve, kje jih zasledi marljivi zgodovinar in jih spravi na dan iz teme pozabljenosti? Mogoče sploh do njih ne pride, ker jih več ni; lahko jih je zadela osoda enaka kakor tiste, ki so prišli v roke trgovcu, da so mu služili v njegove nezdovinske namene. Drugim krajem nudijo priliko do jasne, obširne zgodovine arhivi, napolnjeni z vsakodobnimi listinami. Pri nas ga nima ne mesto ne župa. Pač hranita oba nekaj papirjev, a so brez zgodovinskega pomena ali pa njih spominj ne sega čez pol stoletja nazaj. Vničil je vse prejšnje listine požar, kakor bi nam hotel zakriti pogled v tužne dobe protoklosti tega kraja. Zavrgli so jih naši predniki, ki so znali za sodobne dogodljaje brez njih, a niso pomislili, da ne

bodo vedeli zanje njih potomci, ki bi radi znali za dogodovščine preteklosti.

Le sem pa tja se naš kraj omenja mimogrede v zgodovini drugih krajev. Iz te so izčrpane v večini pričujoče pičle drobtine, ki nam odpirajo meglen pogled v njega pretekle čase. Zaporejene so po njih kronologičnem redu kot neka kronika. Zdele so bodo marsikomu prepičle, malenkostne — priznam, so tudi. Obelodanjam jih vender v osebnem prepričanju, da je bolje zanamcem ohraniti nekaj, nego da bi se še to malo porazgubilo in pozabilo. Iz novejšega časa navajam le take drobtine, ki bodo kedaj zgodovinskega pomena. Izročam jih v pouk in zabavo sodobnemu priprostemu bralcu, zanamcem jih prepuščam kakor spominj na naš doživljaj, večšaka pa prosim potrpenja s pomanjkljivostjo te zbirke. Odrekel mi vsaj ne bo dobre volje, s katero sem se dela lotil, pričakujoč spretnейše roke, ki spopolni zbirko v dovršeno kroniko, morda celo, če že ne v obširno, pa vsaj pregledno zgodovino Črnomlja in njega župe.

KRATEK POPIS MESTA IN ŽUPE.

Če zapustiš, cenjeni čitatelj, ob lepem solnčnem dnevu prijazno mestece Kočevje, prideš po 48 km dolgi deželni cesti preko kočevsko-poljanskega gorovja na kraj, kjer se ti nenadoma odpre popolnoma nov svet v nepričakovani lepoti. Na desno in levo je na daleč razmaknjeno raznoliko oblečeno pogorje. Sredi te razmakline leži široka in dolga planjava, iznad katere se vzdiguje tupatam kako pritlično hribovje. Pred seboj gledaš Belo Krajino. Na vršacu, na katerem stojiš ti, je stal slovenski pesnik. Vzradujoč se divnega pogleda v ta novi, krasni, ravni svet je zapel pokrajini navdušeno prvi pozdrav:

Pozdravljena krajina brežna,
Rojakov mojih belih dom!

Od tu je videl nenasitljivega opazovalca
Bele Krajine, gledal je na sivi Klek,
Ki na Krajino liki stolpa
Ozira se že mnogi vek.

Videl je, kar gledaš ti:

Prijazna mesta, ne velika,
A kralje belega sveta:
Črnomelj, Semič in Metlika,
Pozdravljeni mi od srca!

Glej, globoko spodaj, skoraj pod teboj leži malo, pa prijazno belokranjsko mestece Črnomelj. Do njega dospeš po položni dobliški cesti. Vije se v dolgem ovinku med grmovjem in vinogradi; skoraj si v Dobličah, v rojstni vasi Ivana Vrtina, umrlega amerikkanskega škofa v Marquettu.* Iz vasi si kmalu v prostrani lozi, ki je polna rjavega premoga (liguita). Mnogo so ga svoj čas izvozili na fužino v Gradacu, ki se je pa opustila pred dobrimi tridesetimi leti. Z njo se je jenjal tudi tukajšni premogokop, ki je nad dvajset let preživel marsikaterega domačina. Komaj imaš to lozo dobro za seboj in že si pred mestom, v katero si namenjen. Majhno mestece je: ima le 1240 prebivalcev, 198 hiš in leži 156 m nad morsko gladino. Meščani so Slovenci, vender se lahko po vseh gostilnah in prodajalnah nemško pomeniš.

Črnomelj ima lepo, celo romantično lego na vzvišeni, podolgasti skalnati plošči kraškega značaja. V velikem kolobaru se vije krog njega od severozapada tekoča Dobličanka, kateri se pod mostom pridruži še Lahinja. Združeni pod imevom Črnomaljšica obtekati v globoki strugi mestno južno stran. Pri mestnem mlinu se mesto precej zoži. Ta ožina je bila svoj čas presekana, tako, da je tekla Dobličanka ne le v Lahinjo, nego po prekopani strugi tudi v Črnomaljšico. Čez to preseko ali bolje rečeno čez globoko strugo se je prišlo v mesto po železnem mostu. Ta

* Rojen 17. jul. 1844, umrl 26. feb. 1899. Krstil ga je kapelan Josip Barl.

most se je dal dvigati proti mestnim vratam. Na večer in redno, kadar se je bilo bati sovražnega napada, so most dvignili in z njim zaprli mestno obzidje tam, kjer je bil vhod v mesto. Na ta način je služil most obenem za mestna vrata. Danes ni o vsem tem več sledu. Na vse to spominja le še ime, ki živi med ljudstvom, ki zove kraj »na vavtari« (Fallthor). Lesene hiše v predmestjih: Kolnik (Loka in »Kozji plac«), Hrib, Škadnje, Krstina; lesene kočee na severni in zapadni strani mesta so živi spomeniki iz najžalostnejših časov mestne zgodovine. Dovolj glasno nam pravijo, da so jih stavile od nezgod vtrujene roke in pa prazni žepi. Dokaj lepše lice ti kaže glavni trg; ni sicer velik, a v primeri z velikostjo mesta dovolj prostoren. Ob obeh straneh se vrste čedne hiše, po večini prodajalne. Na desni gleda na trg župna cerkev sv. Petra, njej na desni stoji »Fran Josipova šola« zidana l. 1890. Za cerkvijo se glavni trg nekoliko zoži in pretrga, a pred Črnomaljskim gradom se razvija bolj na široko. Končuje se pri mestni kapelici, zidani l. 1855. ko je ponehala kolera. Po lepi »mestni škarpi« — »na vavtavi« se pride iz mesta. Pred krasnim poslopjem, ki nosi na čelu ime »Posojilnica,« zidana l. 1900., stoji mestni vodnjak-vodomet. Levó od njega je »komenda,« zidana l. 1655.

Vzporedno z glavnim trgom šte obe stranski ulici: »Farovška« in pa »Zadnja ulica.« V prvi stoji občinska hiša, katera je bila od 1844. do 1890. l. šolsko poslopje; od 1. aprila l. 1905. posluje v njej »mestna hranilnica.«

Koj naprej je župnišče, zidano l. 1808. Končuje se ulica pri cerkvi sv. Duha.

Več o mestu ni povedati. Čast mesta vživa od l. 1407. Koj drugo leto so je Turki prvič napadli. V teh časih je bilo mesto obdano z močnim obzidjem; to in pa okoli in okoli tekoča voda je naredilo iz mesta nepremagljivo in nikedar vzeto trdnjavo. Večkrat so je Turki napadli, vzeli nikoli. Toliko več je trpela pred njimi okolica, katera je občutila njih jezo zaradi nedostopnega in trdovratnega mesta. Ves čas turške sile (1408—1570) je bil za mesto zlata doba, doba blagostanja. V njem so bivali brambovci, ki so pohajali na mejo njih poveljniki. Velike žitnice, obilne shrambe za smodnik in druge vojskine potrebščine so se kopičile v mestu. Vedno se je stekalo v mesto dovolj ljudi, trgovini je bila pot odprta na široko, meščanom dana prilika do dobičkonosnega dela. Ko so zgradili onokraj temnozelene Kolpe med l. 1570. do 1580. trdnjavo Karlovec, pomaknila se je tje brambna črta proti Turkom, tje se preselilo vojaštvo s poveljniki, z njimi se je poslovala vsa sreča in vse blagostanje. Nad mesto so prihrule nesreča za nesrečo, druga hujša od druge. Kužna bolezen je večkrat davila po mestu, vničeval ga je večkrat požar. Mestno obzidje in stolpi so bili prazni in porušeni. Vojaška kardela so se pač še vedno pomikala skozi mesto, a vsled njihove brezbržnosti in surovosti so imeli meščani od njih več škode nego koristi. Mesto

je jelo pešati in propadati in se ni moglo koj povzdigniti do danes, ko životari za silo ob cesarskih vradih. Ne povzdignejo ga tudi ti ne. V zastarani otrpljenosti mesto željno pričakuje in prisluškuje, kedaj se oglasi pisk železnega bobnečega voza, ki bi morda, če se sploh kedaj oglasi, oznanjal mestu dobo vstajenja in zasnul podlago povzdigi mesta.

Predno se ozremo po župi in svetu, po katerem se raztega, še nekaj razlage imena Črnomelj. Nepozabni zgodovinar Rutar je bil menenja, da je stal mestni mlin dosti prej, predno se je zidal grad in nastalo okoli grada mesto. Okoličanom so mleli zrno (žerno, žirno) in oprijelo se je mlina ime »zrnomlin« in po njem tudi gradu in mesta. V najstarejših listinah se nahaja ime mesta, oziroma vasi, trga: Schirnomel (1228) Zermenli (1277) Czernomel (1323) Chernomel (1354) Schernemel (1426), ki te precej samostojne razlage pač ne podirajo. Drugi so menenja, da se je nahajal tu v davnem času, predno se je jelo razvijati mesto, ročni mlin, za katerega rabi starosl. ime »žerna.« Tretji izvajajo ime iz »čer« in »mel.« Prva beseda znači pečino, druga kakovost pečine. Pečina ali skalna plošča, na kateri se je razvilo mesto, je bila podobna snežnim nametom ali zametom, za kar je bila v starosl. beseda »metel« ali skrajšano »mel«. Mogoče je imel pri imenu svojo vlogo nemški »schier« (schier umfliessen), na kar bi se dalo sklepati iz starega imena mesta »Schiromel«. Navedene izpeljave so seveda nego-

tove. Morda ena prava, mogoče nobena izmed teh. Dokler se ne dožene izvestno pristni besedni pomen, pa naj se držimo slobodno te ali one, katera nam bolj vgaja.

Na severovzhodni strani mesta se dviga precej visok komendski hrib, v katerega se vpenja črnomeljsko predmestje od metliške strani, ki se kratko nazivlje hrib. Komendski hrib se imenuje zaradi tega, ker je bil last črnomaljske komede ali naselbina nemškega reda v Črnomlju. Raz verhunec hriba je zrl pred sto leti prijetni gradič nemških vitezov (Lustschloss) in poleg njega velika viteška pristava. Ni več enega ne drugega. Pred sto in sto leti so si tam napivali zdravice hrabri vitezi in navduševali se za vse sveto in blago — ni jih več: vse pod solncem je minljivo. Puste preraščene ruševine zidu pričajo o kraju nekedanje stavbe. Davno je zibnilo v prah vse stavbišče, do novejšega časa (1886) je stala ondi kapelica sv. Josipa. Zidati jo je dal vpokojeni stotnik Mayerle. Zidal je tudi iz kamena porušene pristave v mestu veliko sedanjo Kobetičevo hišo, ki stoji ob strmem bregu proti mestnemu mostu. Stala je, kakor se pozna še dobro po sledovih, pred vhodom v n. v. reda poslopja. Pa tudi nje ni več. Le visoki jagnjet, če ga ne zruši vihar prihodnjega časa, bo pričal, da ga je sadila tudi njegova roka, ki davno počiva v črnem grobu. Tovariši so mu izginili, ostal je sam.

Ako stojiš poleg tega jagnjeta, odpre se ti v celem obsegu ves črnomeljski svet. Proti jutru vgledaš v bližini prostorno cerkev vo-

jaško, kjer imajo meščani in bližnji vaščani svoj mirodvor. V ljudstvu živi spominj, da se je vršila tam velika bitka in bilo tam bojno polje ali vojišče. Vas, ki se zrastla tam, se je imenovala kakor danes Vojna vas. O črnomaljskem svetu pravi Valvazor,* da je prav lep in rodoviten, da ima obilo vasi, sadja, njiv, živine in vina posebno dobre vrste. Pogled s hriba kaže, da svet ni raven, nego valovit, sem pa tje zelo kotanjast in vdrt. Preraščen je s prostranimi lozami, bolj redke in pritlikave rasti. Dvigali so se tu visoki in košati hrastje, bujne zelene smreke in gosti kostanji. Človeka obhaja žalost, ko čuje pripovedovati stare dede, kako so prodajali za slepo ceno narodni ta kapital, ki se je odvažal in odvozil na Reko. Res sledovi pričajo, da je neusmiljeno pala po krasnih gozdih sekira in vničevala ta toliko potrební vir blagostanja. Premnogi kraji, kjer so pred stoletjem vitke smreke zibale tenke svoje vrhove, šumele zelene bukve in so mogočni hrasti s skrivnostnimi glasi oznanjali, kako je ginil v njih senci rod za rod — vsi ti kraji kažejo danes žalostno goloto.

Med gozdove ali loze se prijetno opletajo obdelane njive, travniki in košenice. Proti severu se črnomaljski svet polagoma vpenja v celi dolžini in prehaja v dolgo drago, ki se vleče izpod odrastkov Gorjancev čez Semič dalje noter do Vinice. Iz nje se vpenja črnomaljsko gričevje in prehaja, do-

* Valvazor II. 220.

segši višino nekaj nad 600 m, v Kočevsko hribovje. Na najvišjem, črnomaljskemu ljudstvu vidnem hribu kočevskega gorovja stoji podružna cerkev planinske župnije, cerkev sv. Frančiška (1048 m). Pravljica, živeča še med ljudstvom, pripoveduje, da je bival ondi v globoki skalnati jami hudoben zmaj. Ko je dozorelo žitno polje in zorila trta, napuhal je iz jame zmaj hudournih oblakov, iz katerih se je vsipala debela toča in zdrobila vse po Beli Krajini in daleč tje na Hrvaško. Nobena sila ga ni mogla prepoditi. Belokranjci in Hrvatje so sklenili zazidati zmajevo jamo. Postavili so na onem mestu cerkev sv. Frančiška, katere veliki oltar stoji uprav nad zmajevo jamo. Od tedaj je zavladal tam gori mir. Cerkev, ki je stala na »gori miru — Friedensberg-u«, je bila vedno pridno obiskovana; vse je hitelo zlasti v poletnem času k sv. Frančisku in ga prosilo, naj ubrani in odvrča zločesto vreme. Radi vednega obiska ljudi je imela cerkev svojega duhovnika; ruševine njegovega stanovanja se poznajo še in sicer na spodnji strani cerkve. Do novejših časov je bila sedaj precej opuščena cerkev v najlepšem stanu; zdrževali so jo milodari onih, ki so se priporočali mogočnemu varuhu. Ko pa so okrajna glavarstva začela ovirati in prepovedovati to biro, opustila se je božja pot. Vse eno pa ljudje radi pustijo brati poljske sv. maše v tej cerkvi. Petrovska občina ima tu vsako leto že od nekedaj zaobljubljeno sv. mašo, zvana »poljska ali vinska sv. maša.«

Nad Bistrico, zadnjo vasjo v črnomaljski župi, proti kočevski strani stoji koprivniška podružnica sv. Križa (597). Tudi sem radi zahajajo naši ljudje s prošnjami za potrebni dež. Visoko v te gore med sv. Križem in sv. Frančiškom hodijo župljani in meščani po drva. Pod gorskim gozdovjem se spuščajo v celi dolžini v globoko drago lepi vinogradi. Nosijo razna imena: vinogradi griški, mavrlski, straženski, (nekedaj turška straža), rodinski in petrovski. Najboljše vino raste po Maverlu; že Valvazor*) ga ne more prehvaliti. Vinarstvo donaša ljudem obilo dobička, nekaterim posestnikom je trtni pridelek edin. Ko je začela pa l. 1880 pešati trta vsled trtne uši, katera je med l. 1890—1893. vničila vse vinograde, bilo je ljudstvo vse obupano. Da se izogne neizogibni bedi, posekalo je vinograde in jih spremenilo v njive in senožeti. Trumoma se je ljudstvo selilo v Ameriko; veliko družin se je za vselej izselilo. Drugi so se vrnili in so s pomočjo prisluženega denarja zasadili nove trte in obnovili zapuščene vinograde. Polne so danes zopet vinske gorice; kjer je pred malo leti bilo zaznati sledove opustošenja in opuščenosti, je zopet vse živo in veselo. Dal Bog, da se ne bi nikedar več vrnila stara nesreča! Vino je dobre vrste; le škoda, ker je svet širšemu prometu tako zaprt, da ne morejo prihajati zunanji vinščaki. Vino ostaja skoraj vse doma.

Poljedelstvo je primerno dobre vrste. Sem pa tje je zemlja ilnata in plitka,

a v večini obrodi vselej dobro, kadar ne pride suša ali pa toča, kar pa je nekaj let sem skoraj redno vsako leto. Živinoreja e na bolj nizki stopinji. Primanjkuje dobrih in rodovitih travnikov in pa mastnih pašnikov.

Voda v župniji pripada reki Kolpi. Večja voda v župniji je Črnomaljšica, v katero se stekati Dobličanka in Lahinja pred mestom. Prva teče iz »jezera« nad vasjo Dobliče (tako imenovano od dobovja-hrastovja ali kakor menijo nekateri domačini celo od debeljske-turšice, druga pa izpod Malega Narajca in teče mimo vasi »Lahinje.« (Vlah starosl. pastir; Vlahi so se zvali Uskoki, iz Like po sosednjem Bojanškem svetu naseljeni). Svoj čas je bila ta voda polna rakov. Gostilničarji so jih imeli vedno pripravljene in so jih v obilici dajali gostom za nameček. Pastirji so jih pekli kakor krompir; urezovali so si bičevino, pomolili v vodo i rak jo je popadel in metali so jih na ogenj. Račja kuga l. 1881. jih je vzela kakor leto prej v Kolpi tudi v črnomaljskih vodah. Črnomaljšica zapušča župo pod vasjo Zastova, teče čez Gradac do Kloštra, kjer se ji pridruži potok Krupa. Tako povečana se izliva pod vasjo Primostek v Kolpo. Razun te vode ni druge večje vode; pač pa se nahaja tu pa tam kaka luža — kal ali studenec, kjer napajajo živino. Gorske vasi trpe veliko ob času suše, njih plitki vodnjaki so kmalu suhi. Voda ni posebno zdrava. Valvazor* pravi o nji, da je »fiebrig«.

*) Valvazor II. 226.

t. j. ljudje ki pijejo to domačo vodo, trpe razne bolezni, ki se skoraj vsako leto pojavljajo o sparjenih poletnih dneh. (Griža, vročinska bolezen i. dr.) Zdravstveno stanje je v onih krajih, kjer so dobili l. 1898. vodovod, v resnici veliko boljše.

Črnomaljska župnija šteje nekaj čez pet tisoč duš. Razdeljeni so ti njeni podaniki na pet občin: 1. Butoraj (228 prebivalcev). Vasi v tej občini so Butoraj (103), Lahina (91), Zorence (34); 2. Črnomelj: mestna občina (1240 prebivalcev,; 3. Dobliče (944) z vasmí Bistrica (61), Dobliče (287), Grič (106), Jerneja-vas (108), Jelševnik s Snečivrhom (131), Kanižarica (20), Maverle s Stražnim Vrhom (226); 4. Loka (735) z vasmí Kočevje (77), Loka (236), Svibnik (77), Vojna in Dolenjavas (152), Desinec (75), Čudno selo (64), Zastava in Pavišici (54); 5. Petrovska (431) z vasmí Gorenja Paka (54), Mihelja vas (70), Petrova vas (107), Rožanec (91), Ručetna vas (109); 6. Talčivrh (737) z vasmí Dolenja Paka (44), Lokve (54), Naklo (89), Otovec (77), Rodine (170), Rožičevrh (41), Sela pri Otovcu (97), Talčivrh (50), Tuševdol (90), Zajčjivrh (25). Tu so seveda ostali nešteti izseljenci v Ameriko, katerih število znaša 1600—1700. Okoli štiri-deset družin se je za stalno izselilo. Pregnalo jih je tje vničeno trtje; trumoma so vreli in vro še vedno v Ameriko, malokaterega moškega dobiš, da ne bi bil po enkrat, dvakrat ali še večkrat v Ameriki.

* Valvazor II. 220.

Jedni si res opomoreje v »zlati deželi;« a vsine. Če pustijo doma posestvo v rokah dobrega in vestnega oskrbnika, če »grunt« ostane v starem tiru, opomore si gospodar veliko. Če pa tega ni, prisluži si komaj toliko, da popravi kar se je zanemarilo med tem časom; potem pa z novo nazaj. Veliko župljanov je takozvanih »nemškarjev,« ki zahajajo na zimo kakor krošnjarji na nemško.

Po narodnosti so v večini Slovenci; vendar je kakih 30—40 družin Kočevarjev, a njih število ne presega 200. Bivajo po Maverhu, Stražnem Vrhju in Dodinah. Kakor drugi Kočevarji so tudi ti bavarskega plemena, naseljeni v drugi polovici 14. stoletja. Ortenberški grof Oton je prosil cesarja Karola IV., naj mu pošlje nemških naselnikov v prazno južno stran njegove prostrane imovine. Nadvojvoda Rudolf IV. je podpiral njegovo prošnjo in cesar je poslal 300 upornih in pregnanih družin. Postavili so si lesene »koče« na sedanjem njim nakazanim kočevskem svetu in trebili zaraščene gozde.

Sosedje so jim prav radi tega dali ime »Kočevarji.« Naselili so se nekoliko tudi ob skrajni meji črnomaljske župe. To naselitev je podpiral nem. vit. red.*

Čezgorjance nazivlje ljudstvo »Beli Kranjci.« Ime so jim

* Hauffen „Sprachinsel Gottschee“ 11.

zdeli vsled bele narodne noše, katera pa nekaj let sem precej pojema. Ob delalnikih se pač še opaža tu bela noša, a ob nedeljah in praznikih se ti pokaže moški in deloma tudi že ženski spol le v črni, novi obleki. Z narodno nošo zginjevajo tudi lepi narodni običaji, ki nas spominjajo na mile jugoslovanske običaje. Kmalu bomo znali o njih le toliko, v kolikor nam ostanejo popisani v raznih knjigah.

Za naobraženost ljudstva skrbi štirirazredna ljudska šola v mestu, enorazrednici v Dobljčah in Petrovi vasi in »schulvereinska« šola na Maverlu. Letos je deželni šolski svet dovolil zidanje nove enorazrednice občini Talči vrh.

Za duševni blagor župe skrbi duhovščina iz nemškega reda: župnik z dvema duhovnima pomočnikoma.

Spoznavši v malih obrisih sedanje stanje mesta in župe, pogledjmo sedaj nazaj v nju zgodovinsko preteklost.

I. DROBTINE IZ PRAZGODOVINE.

Da je bil svet, po katerem se razteza črnomaljska župa že v prazgodovinski t. j. predrimski dobi, naseljen, o tem nam jamčijo prazgodovinski spomeniki ali sledovi po tem svetu. Obojestransko pobrežje Dobljčanke in Lahinje je polno prazgodovinskih sledov in grobov. Cesta iz

Kočevja v Črnomelj pelje mimo obilih prazgodovinskih gomil.¹ Gomile so se zasledile tudi okoli Butoraja, na košenicah in pašnikih prijazne Homačeve pristave. Taki sledovi so celo po onih krajih, ki so danes zelo oddaljeni od glavnih cest, ki so celo neobljujeni in gosto zaraščeni; ti so nam neovržni spomeniki prazgodovinskega ljudstva in obljudenosti kraja.

II. DROBTINE IZ RIMSKE DOBE.

Zmagoviti Rimljan je stopil na črnomaljski svet, tu ostal in gospodoval dolgo dobo. O tem pričajo spomeniki iz rimske dobe. Sodeč po teh, bi človek sklepal, da je bila v rimski dobi v Črnomlju vojaška postojanka in večja rimska naselbina. Pod jezom mestnega mlina se vidi v vodi še tlak iz kamenitih, z železnimi kljukami zbitih plošč; okoli so ostanki poslopij; našlo se je na tem kraju več kamenov s podobami in napisi.² Zidovja, kanali in sledovi rimskih kopališč so se zasledili na loških njivah. V spodnji zid mestnega mlina je vzidan nagrobni kamen Apuleje Rufine. Na župnijskem vrtu je podnožje zidanemu stolpiču kamen, na katerem je pritrjena vrtna ograja. Kamen s simboličnimi podobami mogoče je ostanek paganškega žrtvenika. Eden spominjski kamen se

¹ Izvestja M. D. XIV. 188.

² Izvestja M. D. XIV. 189.

Leta 1884. se je pod skupnim naslovom »Zgodovina fará ljubljanske škofije« jela izdajati v Ljubljani kronika posameznih žup: prav kakor si je ta ali ona pridobila svojega pisatelja; ali pa, kakor je bila ta ali ona komu bolj v čislih.

1.	vezku je vsebina	Sora (1884),
2.	» » »	Preska (1884),
3.	» » »	Naklo (1885),
4.	» » »	Duplje (1885),
5.	» » »	Goriče (1885).
6.	» » »	Šempeter ob Novem mestu (1886),
7.	» » »	Adlešiče (1887),
8.	» » »	Šmarjeta (1887),
9.	» » »	Crklje na Gorenskem (1890),
10.	» » »	Dobrova za Ljubljano (1893),
11.	» » »	Horijul (1898) in
12.	» » »	Trstenik (1903).

Ta pričujoči bi bil torej 13. vezek v tem številu.

»Kroniko mesta Črnomlja in njega župe« je priobčevala moja »Danica« 1905 tega leta.

Ko ta duševni plod isto tako nadarjenega kakor trudoljubivega mladega pisatelja Leopolda Podlogarja v posebnem odtisku pošiljam

na očitnost, vodi me želja, da bi tej knjižici,
prej ko prej sledila druga in tretja — in to
tako dolgo naprej, dokler ne bodo opisane
vse župe naše lepe dežele.

Ljubljana, v januariju 1906.

Tomo Zupan,

bivši „Daničin“ vrednik in lastnik.

nahaja v stolpnih stopnicah poprejšnje podružnice sv. Duha, drugi rabi za ognjišče v Loki h. št. 10. Podstav cerkvenega zidu v župnijski cerkvi hranivsebi celo množico rimskih kamenov, žalibog da so ob zadnjih popravah cerkve l. 1870. in pa zlasti l. 1896 bili popolnoma zametani in zazidani, da jih ni mogoče ogledati si.³

Rimska naselbina v Črnomlju ali v njega bližini je bila zvezana s čezgorjanskimi cestami, kojih ena se da slediti od Gradaca do Rožanca in od tu čez Gorjance.⁴ Od te se je cepila menda rimska cesta, ki je vodila mimo Štrekljevca čez isti gorski hrbet.⁵ Nad imenovano vasjo Rožanec je ohranjen paganski altar, posvečen češčenju enega izmed ilirskopaganskih bogov. To je sloveči »Mithraeum« kjer se je častil perzijanski bog solnea in vojske, bog Mitra. Izmed treh mitrovih altarjev, ki so se zasledili na Kranjskem in sicer na Trojanah in v Trebnjem, je ta pač najzanimivejši. Mitrovi altarji so se postavili med letom 180—240. Vpeljaval je Mitrovo češčenje cesar Heliogabal, ki je bil prej sirski nadduhovnik v Emezu in bil l. 222. umorjen. Krščan-

³ Barbarizmom enake vrste smo se uprli v „Danici“ t. l. na str. 141. z dosti resno; a še prerahlo besedo. A če so tu le zazidani spomeniki naše zgodovine, že še pride jasna glava, ki jih odzida — prav tako jasna, kakor je zatemnjena bila glava-zazidalka.

Vrednik.

⁴ Müllner, Emona 204.

⁵ Letopis Sl. M. 1890. in 1891. 193—195.

ski vladarji so kakor vsako tudi mitrovo češčenje zatrli, altar pa je še ostal. Vsekana je v veliko skalnato steno nad vasjo Rožanec, malo korakov pod cerkvijo sv. Jurija, velika podoba. Razdeljena je v tri oddelke. Vrh podob se bere besedilo:

D. I. M.

P. P. P. AELII. NEPOS. ET.

PROCULUS. ET. FIRMINUS.

PRO. SALU. SUA. SUARUMQUE.

(Deo invicto Mithrae. Tres Publii Aelii: Nepos et Proculus et Firminus pro solte sua suarumque. — Nepremagljivemu bogu Mitri so postavili trije Publiji Elijevi: Nepos, Prokul in Firmin v svoj in svojih blagor.)

Slednja podoba nam predstavlja versko obhajanje Mitrovega češčenja. Mladenič, v kratki tuniki, z letečim plaščem in v frigiški čepici sloni z enim kolenom na biku, ki je zgrnem pod njim. Z levo ga drži za smrčke, v desni ima bodalo, katero mu je zasadil v prsi. Podoba nam kaže dalje psa, ki grabi bika za prsi, kačo, ki ga je prijela na strani in škorpijona na lakotnici. Na vsaki obeh stranskih podob se opazuje po ena oseba; obe sti moški postavi v kratki tuniki in frigiški čepici. Leva se opira na narobe obrnjeno bakljo, desna pa na pokoncu postavljeno. Kakor vse Mitrove podobe kaže tudi ta na eni strani vzhajajočega genija s pokončno, na drugi strani pa zahajajočega z narobe postavljeno bakljo. Zgoraj nad omenjenimi tremi podobami se vidijo v doblinah doprsne podobe; na prvi pogled se zazde človeku kakor

ženske podobe. Kako si razlagamo to skupno? Bik je bil, kakor pripoveduje perzijanska legenda, prvo stvarjeno bitje. Ariman ga je ubil in izšel je iz njega človek in zdravilne rastline. Bil je torej začetek vsega dobrega. Ta tradicija je simbolično predočena na mitrovem kamenu. Srednja podoba nam kaže na tla podrtega bika, na njem sklonjenega Arimana, ki pobija bika. Živali Arimanove in Ormuzdove so pes, (pri Iranih v najvišji, božji časti) kača in škorpion. Mitrovi altarji se nahajajo vsi v skalnatih votlinah ali v gorskih zasedah. Tihi in mračni, skriti prostori pomenjajo nočno temo, iz katere vzhaja zmagoslavno solnce. Drugi so menenja, da spominjajo na Zoroastra, ki je od svojega 30. do 40. leta živel v skalnati votlini. Tam je poslušal in zapisoval razodetje božje.

Pred visoko in dolgo pečino, na kateri se vidi ta paganski altar, leži ravna tratica. Ogrnjena je na okrog z visokimi, rekel bi lahko nanesenimi kamenitimi skladi. Okrog tega ogrnjenega prostora rastejo košati kostanji, z bujno razraščnim vejevjem. Skale in pa drevesa zapirajo popolnoma ta prostor; človek si tu najlaglje predstavlja paganske logove (Götterhaine), kjer so pagani častili z daritvami svoje bogove.

Ljudstvo imenuje ta velezanimivi kraj »Judovje« in si tolmači vso stvar po svoje. Med njim sti razširjeni dve pravljici o tem paganskem altarju. Prva je menenja, da je dal ta spomenik postaviti lovec v zahvalo za srečno rešitev iz

gotove smrti. Napadla ga je namreč na lovu neka huda divja zver. Vže je mislil, da je po njem, kar se mu posreči z nožem prebosti zver. Druga pravi, da je zakopano na tem kraju zlato tele. Ko so pred leti lahko-verni ljudje na tem kraju pred podobo kopali, češ, da najdejo zlato tele, izkopali so same kosti: bile so baje še izza časa daritev. A nam je ta starodavni spomenik dokaz verskih običajev prebivalcev te okolice v starih časih in pa, da so bili ljudje naseljeni po okolici za časa Rimljanov, ki so s podvrženimi prvobitniki vred častili paganskega boga Mitro.

Z Rimljani se je skušalo vdomaćiti v našem kraju tudi krščanstvo. V Belokrajino so dohajali verovestniki iz Sirmija in Dalmacije, baje učenci sv. Petra in Pavla sami. Mirna leta krščanskih vladarjev so pospeševala razširjenje krščanstva. Preganjali so ga nekrščanski vladarji. Časi so se zasukali; Rimljan in krščanstvo je izginilo brez sledu: podleglo divjim narodom, ki so se podili čez naš kraj proti zapadu v »raj Evropin,« v Italijo. Od tega časa — okoli četrtega stoletja — do začetka enajstega veka ne dobimo pogleda v zgodovino našega kraja. V tem času je postalo to ozemlje slovensko in postajalo počasi krščansko. Več o tej dobi ne vemo.

III. Drobtine iz dvanajstega in nadaljnjih vekov do danes.

V dvanajstem veku sledimo prve jasne zgodovinske podatke o mestu. Z njimi stopimo še le na jasna zgodovinska tla. 1165. — v enajstem stoletju po Valvazorju¹ — je sezidal Oton Kraški (von Karstberg) na mestu, kjer stoji sedanji Stoničev dvor, grad ter ga imenoval Črnomelj. Njegovi potomci so se imenovali Črnomaljski gospodje. Njegova rodovina je ena najstarejših narodno-plemenitih rodovin na Kranjskem. Eden izmed njih, Ambrož po imenu se je vdeležil l. 1165 z nemškimi kavalirji Kranjske turnirja v Cirihi.² Lastniki gradu, po katerim je dobilo ime sedanje mesto, so dovolili ljudem, ki so iskali za stanovališče varnih mest, da so zgradili na njihovi zemlji, zapadno od gradu, svoje hiše. Polagoma so hiše rastle, Črnomelj je postal trg, postal kmalu mesto. Grad je ostal last prvotnih gospodov je do srede šestnajstega veka, mesto pa je bilo neposredno podložno deželnim knezom. Črnomaljski gospodje zavzemajo med kranjskimi plemenitniki eno prvih mest. Opravljali so pri deželnih knezih imenitne službe. Jurij Črnomaljski je bil XXXII. deželni glavar 1444—1450. Bili so lastniki doma, začasni lastniki ali oskrbniki grajščin v Postojini, na Hmeljniku, v Smledniku i. dr.³

¹ Valvazor XI. 603.

² Valvazr oXIV. 291.

³ Valvazor XI. 8, 138, 286.

1228. 18. julija je umrl meranski vojvoda Henrik IV., sin Bertolda IV., ki je imel za ženo Zofijo, grofico višnjegorsko, vtemeljiteljico črnomaljske župe.¹ O tem govori vstanovna listina iz leta 1228. dne 18. oktobra.

V tej listini potrjuje očak Bertold, da je na prošnjo vdovele Zofije, mejne grofinje istrske, posvetil novo cerkev v Črnomlju ter ji pridružil štiri podružnice na Metliškem (Belokranjskem), z namenom, da bi pripeljal ondotno ljudstvo iz teme paganstva na krščansko vero. Listina, ki se hrani izvirna v arhivu n. v. reda na Dunaju, se glasi dobesedno:

In nomine sancte et individue trinitatis amen. Cum ad hoc divine predestinationis nutu ac in beato Petro successore Christi acceperimus curam et regimen animarum, ut non solum preesse sed et prodesse videamur, debemus provida circumspectione ac cura propensiori his, que ad salutem credentium et honorem dei spectare videntur, studiosius invigilare. Quare, que provide statuuntur, ne frequenti revolutione temporum de fragili memoria hominum, que rerum turbe non sufficit, evellantur, scripture, que archa memorie dicitor, decernimus mancipanda. Hinc est, quod nos Bertholdus dei gratia sancte Aquilegensis ecclesie patriarcha presentium ac posterorum notitie declaramus, quod nos justis et rationabilibus petitionibus predilecte sororis nostre Sophie deo devote marchionisse Ystrie inclinati, quod divina dispositione carens herede de carnis propagatione

¹ Izvestja M. D. VIII. 167.

procedente Christum filium virginis heredem sibi salubriter preelegit, populum in regione, que Metlica dicitur, existentem errore cecitatis involutum et ritum gentilium quodammodo imitantem gremio ecclesie nostre utpote in conterminiis nostre diocesis constitutum a vero ovili errantem ad viam reduximus veritatis, statuentes in eadem provincia in loco, qui dicitur Schirnomel, consecrari ecclesiam in honore sancti Petri principis apostolorum, adjungentes eidem ut de ratione matris et magistre quatuor ecclesias in gremio eiusdem sitas, ipsam filiali affectu devotius respicientes; quas ecclesias in Christo fundatas dicta soror nostra ob remedium, anime mariti sui pie memorie marchionis Ystrie fratris nostri ac salutis sue incrementum largis possessionibus predotavit, decimaseiusdem provincie secundum consuetudinem Romanae ecclesie, que caput omnium est et magistra, sancte ecclesie Aquilegensi matri sue integraliter assignando, hac forma premissa, ut omnes decimas dictas possidentes a nobis nostrisque successoribus feudaliter easdem accipere teneantur, dicta vero soror nostra eiusque successores, ad quos eadem hereditas devolvetur, jure gaudent patronatus. Verumne quis huic salubri statuto nostro eiusque pie devotioni sinistra machinatione valeat obviare, [.]m¹ sacerdotem ad ratificandum jus pre-

¹ Pergament je na tem mestu tako obdrgnjen, da se ime ne da brati; jasna je le zadnja črka. Cleri ima na tem mestu ime „Johannes.“ Pr. Archiv F. H. I. st. 27. točka 11.

stre in eadem ecclesia sancti Petri pastorem legitimum instituimus, presentem paginam ad firmitus robur nostriaefundatricis inpresentandi ad petitionem sepedicte sororis no- sione sigilli necnon et testium, quorum copia interfuit, anniculo munientes. Huius rei testes sunt: Henricus prepositus Diezensis ecclesie, Berchtoldus decanus Carniolie et Marchie, Berchtoldus plebanus de Grez, Heinrichus plebanus de sancta Maria,¹ Heinrichus plebanus de Vlednic, Ulricus canonicus Aquilegensis, Cunradus nobilis de Lengenbure, Meinhardus Crimhilt, Gotefridus de Cronowe, Rudeger de Rutenbare, Cunradus Gallo, Ulricus de Priseeke, Wintherus de Cronowe, Meinhardus de Nazzenvelt et frater suus Rudolfus, Meinhardus de Hohenowe, Albero et frater suus Adeloldus de Hophenbach, Fridericus de Hophenbach, Dietericus Cuzo et frater suus Dietmarus. Acta sunt hec anno incarnationis dominice m cc XXXIII, XV. Kalendas novembris.²

V prostem prevodu se glasi ustanovna listina črnomaljske župnije tako-le:

V imenu presvete in nerazdružljive Trojice. Amen. Prejeli smo po božji previdnosti in po sv. Petra nasledniku Kristu skrb in vodstvo duš, ne samo, da bi jim bili na krnilu, nego da bi zanje tudi kaj storili. Z vso skrbjo in opreznostjo moramo čuvati nad vsem, kar se tiče večnega blagra vernikov in časti božje. Ker je človeški spominj preslab,

¹ Henrik, župnik metliški.

² Schumi, U. u. R. II. 42.

da bi vse obdržal: pogostni časovni premeti bi zamogli to njemu izbrisati, za to mu v pomoč podajamo to pismo.

Mi Bertold, po božji milosti očak oglejske cerkve naznanjamo sodobnikom in zanamcem, da so prošnje Zofije, bogoslužne mejne grofinje istrske, pravične in umestne. Ker je ostala sama brez potomca in naslednjika, izbrala si je za naslednika edinega sina Device Krista in izbrala si je dobrega naslednika. Ljudstvo v metliški krajini je tavaló v temi zmot in posnemalo nekako paganske običaje; mi smo to ljudstvo, ki prebiva v skrajnem koncu naše škofije sprejeli v sv. cerkev in je privedli na pot resnice. Določili smo, da se v imenovani pokrajini, v selu, ki se zove Črnomelj, posveti cerkev na čast prvaku apostolov sv. Petru. Njej pridružujemo še štiri cerkve v imenovani pokrajini; njim bodi ona mati in učiteljica, one pa naj i bodo vdane kakor hčere svoji materi. V Kristu vstanovljene cerkve je imenovana v dušni blagor svojega soproga in našega brata, mejnega grofa istrskega in v blagor svoje lastne duše obdarila z mnogimi posestvi; desetine pa je sv. rimska cerkev, ki je glava in učiteljica vseh, nakazala sv. cerkvi oglejski in sicer tako, da morajo jih vsi, ki jih uživajo od nas in naslednikov naših, prejemati kakor fevd. Naša sestra pa in njeni nasledniki imajo pravico patronata. A da ne bi kedo ovi-
ral teh blagih načrtov, ki jih imamo pri tej ustanovitvi mi in ona, nastavljamo v cerkvi sv. Petra za dušnega pastirja duhovnika Ivana,

in sicer na prošnjo večkrat imenovane sestre. S tem priznavamo ob enem njej pravico prezentovati duhovnike na to župo. Da zadobi ta listina večjo veljavo, vtiskamo jej svoj pečat in pečat vstanoviteljice, istotako stori priče, katerih je precej navzočih pri sesertv te listine. (Slede podpisi prič.) Izdana je listina l. 1228. 18. oktobra.¹

1256. je umrla v admontskem samostanu Zofija Višnjegorska, dobrotnica in vstanoviteljica črnomaljske župe. Bila je iz sloveče rodovine gospodov Višnjegorskih. Prvi izmed njih, Rudolf po imenu, se omenja med pričami v koroški Krki l. 1164. Poslednji mogočni gospod te rodovine je bil Albert; imel je eno samo hčer, Zofijo. Ta se je omožila z Henrikom, mejnim grofom Istrijanskim iz rodovine Meranske, ki je bila takrat najvglednejša na vsem slovenskem jugu ter v rodu s hrvaškimi bani, z velikimi župani srbskimi in celo s kraljevo rodovino ogersko. Henrik je bil brat očaka Bertolda. Ko je umrl, stopila je Zofija v Admontski samostan, svoje premoženje podarila na Belokranjskem Črnomaljski cerkvi in štirim njenim podružnicam. Iz rodovine Višnjegorskih je bila ona zadnja. Sicer bi ne bila posestva darovala na vse strani, da so bili še kateri moški potomci živi. Po-

¹ O vstanovitvi črnomaljske župe ve povedati Catalogus Cleri (1887. pag. 139.): Parochia Črnomelj anno 1228. erecta a Bertholdo patriarcha, Joanne plebano constituto. Anno 1268. ab Uldarico III. Carinthiae Duce Ordini Teutonico donata, et per Petrum patriarcham anno 1300. incorporata.

znejši vitezi so bili ali iz kakega postranskega kolena ali celo iz druge rodovine, ki se je imenovala po gradu, ki ga je dobila v posest. Iz te mlajše betve se omenja sredi 16. veka Ivan Višnjegorski. Njegov sin Friderik je bil stotnik deželnih strelcev kranjskih. Padel je kakor junak pri Budaškem na rečici Radonji blizu Slunja dne 22. septembra l. 1575. z Herbartom Turjaškim. Njegovo truplo je pokopano v Črnomlju.¹

1260.—1268. V teh letih je prišel v Črnomelj nem. vit. red. Za prej ni gotovo, da si ga hočejo nekateri imeti tu že l. 1223. Naselil ga je koroški vojvoda Ulrik III. O tej naselitvi slove listina: Nos Ulricus Dei gratia Dux Karinthiae, Dominus Carnioliae constare volumus Universis intuentibus praesens scriptum, quod Ecclesiam S. Petri cum omnibus Filiabus suis, in Methlica jurisdictionibus, libertatibus et, attinentiis eiusdem ad instantiam nostri Vicedomini et Capellani Johannis (Venerabilis Plebani quondam Ecclesiae memorate)² Ecclesiae B. M. V. Gloriosae Domus Theutonicae Laibacensis contulimus perpetualiter possidendam, et ad usos prout Fratrum Ecclesiae voluntatis fuerit convertendam. Universas quoque Ecclesias in Methlica de novo constructas et imposterum ad laudem Divini nominis erigendas pleno jure contu-

¹ Letopis M. S. 1887. 169.—184.

² Ta bo menda oni Ivan, ki se v vstanovni listini ne da brati; torej prvi župnik črnomaljski, ki je bil postal deželni vicedom in pa dvorni kapelan.

limus libere Ecclesiæ Domus Theutonicæ memoratæ: Volentes fratres Domus Theutonicæ in eisdem Ecclesiis tamquam veros et legitimos possessores defendere et tueri. Et ut hæc Donato permaneant inconvulsa, præsentibus litteras conscribi jussimus et nostri sigilli munimine roborari, cum testibus, qui aderant, annotatis. Viri religiosi, D. Chunradus, Abbas Siticensis, D. Johannes Abbas Obernburgensis, Fr. Martinus Gvardianus FF. minorum Laybacens., Johannes noster Vice-dominus, Hainricus de Helfenberh, Rudlinus de Pirboume et filius suus Rænvvigus, Ortolfus de Meingosburch, Fridericus de Falchenberch, Gerlochus de Hertenberh et alii quam plures testes. Aderant et Otto, Offo, Thomas et Ortolfus FF. de Landestrost et Nicolaus, et Grifo de Reutenberch, et Engelbertus de Sicherberch. Actum et Datum Anno Dom. M. CC. LXVIII. In die Marcelli Papæ et Martyris feliciter. amen.¹

Darilna listina se glasi v prostem prevodu:

Mi Ulrik, po milosti božji vojvoda Koroški, gospod Kranjske, potrjujemo s tem pismom, da smo podelili cerkev sv. Petra v Črnomlju z metliškimi podružnicami in z vsemi njim pripadajočimi pravicami in imetjem na prošnjo našega vicedoma in kapelana Ivana (bivšega župnika ob imenovani cerkvi) cerkvi B. D. M. slavne nemške hiše ljubljanske, da jo rabijo in vživajo bratje one cerkve po svoji

¹ Schumi Archiv I. 27.

volji. Tudi vse one cerkve, ki se na novo v čast božje zgrade v poznejših časih, podeljujemo prostovoljno z vsemi pravicami imenovani cerkvi nemške hiše. Izjavljamo, da so bratje nemške hiše pravi in postavni lastniki onih cerkva in obljubljam, da jih hočemo kakor take skrbno ščititi in braniti. Da ne bi kedo izkušal ovreči te podelitve, dali smo sestaviti pričujočo listino, katero potrjujemo z lastnim pečatom in s podpisom prič. (Priče), Pisano in izdano l. 1268. v dan sv. Marcela papeža in mučenca.

Od tega leta dalje zasledujemo v črnomaljski župi nemški vit. red. Mogoče in verjetno jih tu prej sploh ni bilo, nego da so prišli to leto in vzeli v last to, kar jim je podeljenega in zagotovljenega v tej upravi navedeni darovnici. Zgradili so si svojo hišo, kjer je stanoval komendator, t. j. oskrbnik naselbine n. r. črnomaljske okolice. Z njim so stanovali vitezi, oziroma duhovniki iz reda, ki so oskrbovali dušno pastirstvo. Med tem ko so vitezi lajiki izginili v teku časa, ostali so redovni duhovniki do danes. Nadomestuje jih pa pogosto vsled že od nekega obstoječega pomanjkljaja duhovščine domače ljubljanske škofije duhovščina.

1277. je bil Črnomelj trg, ki se v listinah to leto prvič kakor tak omenja o listini, i. l. v dan 24. januarija. Glasi se:

Rudolfus dei gratia Romanorum rex semper augustus. Universis imperii Romani fidelibus presentes litteras inspecturis tenore presentium volumus esse notum, quod nos nobili viro Alberto comiti Goricie ob probata et grata fidei sue merita, quibus erga nos et Romanum fulget imperium, castrum Michowe cum foro ad ipsum pertinente nomine Zermenli ac aliis attinentiis suis pro sexcentis marcis titulo pignoris seu ypotheco duximus obligandum, volentes eidem comiti, si processu temporis dictum castrum probare potuerit, esse suum ad solutionem predictarum marcarum nichilominus nos teneri. In cuius testimonium presens scriptum maiestatis nostre sigillo duximus roborandum. Datum Wiene IX. Kalendas februarii, indictione V. anno domini millesimo ducentesimo septuagesimo septimo regni vero nostri anno quarto.¹

Slovenski prevod se glasi:

Rudolf po milosti božji vedno vzvišeni kralj rimski. Vsem vernikom rimskega cesarstva naznanjamo s tem pismom, da smo zastavili Albertu, grofu goriškemu za njegovo zvestobo in njegove zasluge do nas in do rimskega cesarstva grad Mehovo in pripadajoči trg Črnomelj in vse, kar trgu pripada, za šest sto mark. Če bi pa s časom imenovano grajščinstvo zamoglo dokazati, da je samosvoje, zavezujemo se, da sami izplačamo zastavščino. Dano na Dunaju 24. januarja, v

¹ Schumi Archiv I. 239.

peti indikeiji l. 1277. četrto leto našega vladanja.

Od srede 11. do druge polovice 13. veka se je razvil Črnomalj-trg okoli starega gradu Črnomaljskih gospodov. Z nekaj nad sto let (130) ga vidimo v vrsti mest. Kakor priča pričujoča listina, bil je trg odvisen od Mehovske grajščine in bil z njim obenem zastavščinsko dobro deželnega kneza.

1300. 20. aprilja. Ivan Ferentinski, nad-dijakon na Kranjskem in v Sl. Krajini, župnik ljubljanski, je investiral vsled ukaza oglejskega očaka Petra z dne 24. decembra l. 1299. brata Frana za župnika v Črnomlju, katerega je prezentoval komtur n. r. v Ljubljani očaku za črnomaljsko župo.¹

1300. 13. Henrik, grof Goriški in Tirolski, je izročil kakor zovetnik (Vogt) cerkve oglejske, tridentinske, in briksenske škofije gospej Agnezi, hčeri Geysiina, vdovi po r. Wolflinu, imenovan »Chûz« in njenim dedičem vse pravice, kakor so si jih pridobili bili črnomaljski dušni pastirji, namreč Fevde v selih: Ossewnik, Gersiezen in Dolschum. — Priče; Maintzil Turjaški, Albert in Fric Hmeljniška, Henrik Črnomaljski, Wischotzer Novotrški (Neumarkt).²

1312. 24. aprila. Elizabeta Črnomaljska, soproga Rugerja Phephlina, daruje križnikom v Ljubljani mlin na Kropi in štiri kmetije,

¹ Izvestja M. D. VI. 223.

² Istotam, 224.

katere je dobila njena mati Gizela (Geysele) za doto. Priče: Konrad Črnomaljski in njegov brat Henrik; Winther, sin Konradov; Rosp; Albert; Lovro, Fric, Nikolaj Boštanjski; Seifried Lilienberški.¹

1323. se našteva črnomaljska župa v zapisniku kranjskih žup, ki so papežu plačevale desetino (Czernemel, Marcham unam et mediam).²

1330. je začel Henrik, črnomaljski komendator, pobirati desetino, katero si je lastil doslej kapitul zagrebški in jo zanj pobiral naddijakon gorički. Z njim so potegnili belokranjski župniki, ker jim je bil obljubil tretjino desetine. To leto je rojstno leto zanimivega in dolgotrajnega prepira med nemškimi križniki in zagrebškim kapitulom.³ Na prijazne prošnje in opominje n. red ni nehal pobirati desetini. Kapitul se je pritožil radi storjene krivice papežu Benediktu XII., ki je bival v Avinjonu. Da bi dokazal, da pripadajo desetine po belokranjskih župah Zagrebu, »ex institutione et ordinatione antiqua,« je izdal učeni pravoznanec Ivan, naddijakon gorički, l.

1334. zbornik, v katerem navaja župe, po katerih je imel Zagreb pravico do desetini. V izvorniku se ta zbornik ni ohranil; pač pa nekoliko izpopolnjen v »Album capitale« ali »Liber statutorum« iz l. 1354. ki se hrani v

¹ Istotam 224.

² Mitth. d. h. V. f. K. 1856. 11.

³ Izvestja M. D. XI. 51.

arhivu zagrebškega kapitula. Izdal ga je hrvaški zgodovinar Ivan Krst. Tkalčič v svojem delu: *Monumenta historica episcopatus Zagradiensis* Vol II. V njem je ohranjen važen spomenik tičoč se črnomaljske župe. Ivan jo prišteva k naddijakonatu gorickemu (katere ime je dobil od hriba Gorice, onkraj Kolpe, kjer je bila župa sv. Martina) in po njem Zagrebu. Besedilo slove: *Item (ecclesia) sancti Petri de Chernomel, matrix. Huius filiae: sancti Johannis baptiste de Doblich et sancti Irinei*. V naši župi je bila poleg župne cerkve še podružnica na Otovcu in v Dobličah. V dobliškem patronu pa se je Ivan pomotil. Tu se časti sedaj — izvestno tudi tedaj — sv. Ivan Evangelist.¹

1336. 16. aprilja je podelil oglejski očak Bertrand vsled smrti župnika Frana izpraznjeno župo sv. Petra v Črnomlju duhovnu n. reda v Ljubljani, bratu Henriku Opavskemu (de Opavia), katerega mu je bil prezentoval komtur, in je naročil naddijakonu, naj ga osebno uvede v službo.² Morda je bil prav ta Henrik oni, ki je sodeloval v prepiru med n. redom in Zagrebom. Nekateri komendatorji so bili duhovniki, ki so poleg dušnega pastirstva bili tudi ob enem oskrbniki redovega posestva.

1337. 16. oktobra je vzel Ivan grof Goriški in Tirolski, zavetnik cerkva oglejske,

¹ Zgod. Zbornik V. 1. 291—294.

² Izvestja M. D. VI. 224.

tridentinske in briksenske škofije, v posebno varstvo zemljišča, osebe in cerkve nemškega reda v Ljubljani, ki se nahajajo v Slov. Krajin in Metliki, namreč cerkev sv. Petra v Črnomlju s podružnicami D. M. pri Novem trgu (pri Treh Farah poleg Metlike), sv. Martina ob Kolpi, sv. Križa na Vinici in sv. Štefana pod hribom Semič (unter dem Berge Ziems).¹ Istega leta je podelil isti Ivan n. redu patronsko pravico ne le nad črnomaljsko župo nego tudi nad njenimi podružnicami.² Te so imele že od vstanovitve črnomaljske župe (1228.) svojega duhovnika; črnomaljski jim je bil le nekakov pokrovitelj.

1339. sta povabila Ivan, cistercijski opat, in Ladislav, dominikanski priyor, papeževa pooblaščenca v prepiru med n. redom in kapitulom — Henrika, naj pride na osmino Malega Šmarna l. 1339. na razpravo v Zagreb. Vender Henrik ni prišel in ni poslal svojega namestnika. Na to je bil Henrik poklican drugič in sicer na osmino vseh Svetih. Tedaj je tudi prišel in stvar glede desetine se je razpravljala v cistercijskem samostanu sv. Marije. Ivan, naddijakon gorički je zahteval, naj križniki več ne pobirajo desetine po belokranjskih župah, ker pripada zagrebškemu kapitolu. Nato ni mogel komendator ničesar odgovoriti, le zaprosil je poverjenstvo, da bi mu rok, da v tej stvari odgovori, podaljšal do osmine sv. Ivana Krstitelja l. 1340. Sodniki so to dovolili. Henrik pa ni ostal mož beseda,

¹ Izvestje M. D. VI. 224.

² Klun. Archiv II+III. 209.

ni sam prišel, ne poslal namestnika in se ni opravičil. Sedaj sodniki niso mogli več čakati. Prisodili so

1340. 7. julija pravico zagrebškemu kapitulatu, kar je potrdil tudi papež Klemen VI. Pa tudi ta ralsodba ni stvari končala, bila je zaman.

1349. v početku mesca februarija sta Leonard, župnik Vseh Svetih in Ivan, župnik Sv. Vida pod Ozljem, izobčila v Metliki komandatorja Henrika in črnomaljske križnike. Tudi to ni pomagalo. Zato sta papeževa poblaščenca zapovedala belokranjskim župnikom, da križnike vsako nedeljo vnovič izobčijo (*«campanis pulsatis, candelis accensis et postea extinctis et in terram proiectis et pedibus conculcatis — izobčenje se prebere, med zvonenjem zvonov se prižgo sveče, na to ugasnejo, vržejo na tla in pohodijo»*), tako dolgo, dokler ne prenehajo pobirati desetine. A malo so se zmenili župniki za to odredbo.

1350. se navaja Tomo, župnik v Črnomlju. On kakor drugi belokranjski župniki ne le da niso izobčili križnikov, celo sami so začeli pobirati desetino. Ivan, naddijakon gorički, se je obrnil do papeževega delegata za Ogersko, do kardinala Gridona v Rimu. On je prisodil pravico Zagrebu, ob enem v svojem pismu od 25. marcija 1350. izobčil belokranjske župnike. To izobčenje se je oklicalo v župni cerkvi sv. Marka v Zagrebu pred mnogoštevilnim narodom v nedeljo pred praznikom sv. Marije Magdalene l. 1350.¹

¹ Izvestja M. D. XI. 51—52.

1351. 10. februarija piše očak Otobon naddijakonu na Kranjskem in v Slov. Krajin, naj cerkvi D. M. o v »Awa« (Tri fare), ki je podružnica župne cerkve sv. Petra v Črnomlju, ne nalaga prevelikih davkov, kajti komtur Oton v Ljubljani se je radi tega pri njem pritožil.¹

1358. 15. februarija imenuje očak Nikolaj, duhovnik n. reda, Ivana Trebenjskega župnikom pri sv. Petru v Črnomlju, katerega mu je bil prezentoval deželni komtur avstrijski po smrti župnika Henrika Opavskega.²

1370. se navaja črnomaljska župa med onimi, ki so plačevale papežu desetino na Belokranjskem in sicer poleg Metlike le ona (Plebēs in Czernomel marcas solidorum X.)³

1370. leta — približno se je posrečilo agrebškemu škofu Štefanu III. (1356—1375.) vrediti s križniki stvar radi desetine. Vendar to desetinsko vprašanje še ni bilo končno rešeno. Vedno vedno se je oglašal Zagreb s prošnjo pri rimski stolici in v državnih zbiorih za svoje pravice. Celo l. 1750., ko se je vstanavljala goriška nadškofija, je zapovedal zagrebški škof Fran baron Klobušicki znanimu zgodovinarju Baltazarju Krčeliću, da naj točno preišče vso zadevo. Po zgodovinskem in pravnem raziskovanju je bil prišel tudi on do trdnega prepričanja, da so spadale belokranjske župe od nekedaj Zagrebu in da se

¹ Izvestja M. D. VI. 225.

² Istotam.

³ Schumi Archiv I. 95.

temu godi krivica, če izgubi sled-njič vso pravico do desetini. Od leta 1370. do l. 1750. je Zagreb izposloval sem pa tje, da so zadele križnike cerkvene kazni: a niti te niti državni zbori niso mu pomogle do pravice. Red je moral imeti tehtnih dokazov za svoje pravice, sicer bi se bil brez dvoma vklonil svetni, še prej cerkveni oblasti — kar se pa ni zgodilo.¹

1377. l. je bil Črnomelj še trg, kakor tudi sosednja Metlika in sicer v lasti grofa Štefana pl. »Veglia in Modruš«,²) med tem ko je bilo sosednje mesto Rudolfovo že 12 let prej (7. aprila 1365.) povzdignjeno v vrsto mest.

1379. Ivan župnik v Rogateu se je odpovedal cerkvi sv. Petra v Črnomlju s podružnicami sv. Martina, M. D. v Awa, Sv. Štefana in Sv. Križa. Priče: Konrad, opat stiški; dominikani in minoriti v Ptuj in Konrad župnik prav tam.

1383. 13. februarija je imenoval oglejski očak Filip žl. Alencon, škof sabruski, brata Alberta Schwanberškega, duhovnika n. reda v solnograški škofiji župnikom pri sv. Petru v Črnomlju, ker se je brat Mihael z dovoljenjem komturja Henrika v Metliki župi odpovedal in je deželni komtur avstrijski Wernher Ubesheimski mu prezentoval Alberta.

1388. Martin, sin Miheca, prodal Martinu in njegovemu sinu Juriju svojo hišo v Črnomlju in njivo na hribu tik njive komturja

¹ Izvestja M. D. XI. 53—54.

² Dimitz G. K. I. 239.

Alberta za 3 marke. Priče: Tiebolt Črnomaljski in Ivan Mehovski (Meichauer).

1390. 6. februarija prodal Ivan žl. Rymmel Juriju, Martinovemu sinu, imenovanemu Vrhovščak in njegovi soprogi dvor na hribu zunaj Črnomlja in vinograd »auf dem Tiefenthaler Berg« za 24 mark beneških šilingov. — Priče: Ivan, župan žl. Tiefenthal in gornik; Ivan Radovan, Pavel Persetič meščana v Črnomlju in Ožbald, tamošnji sodec.

1393. 25. julija prodal Ivan Mehovski, sin Wülfinga, in njegova soproga Katarina Albertu črnomaljskemu župniku kmetijo v Tiefenthalu za 12 mark beneškega denarja. Denar se pri cerkvi naloži kakor vstanova za Wintherja Gutteneckerja. Priča: Diebold Črnomaljski.

1398. 17. aprilja imenoval in potrdil očak Anton duhovnika n. reda Ivana, katerega mu je bil deželni komtur Walrab Svibenski po smrti Alberta Schwanberškega prezentoval za župnika v Črnomlju; župniku v Šmihelju pri Krki, Ropertu Mindorferju pa je ukazal, naj ga vmesti. Že 20. marcija 1398. je očak duhovniku v Črnomlju Nikolaju Kostanjeviškemu naročil, naj običajni razpis župe nabije na vrata cerkve sv. Petra.

1402. 25. maja prodal Gerhard Donersberški Ivanu, župniku v Črnomlju in njegovim naslednikom, neobdelano kmetijo v Dragatušu za 5½ marke beneškega denarja.

1406. 24. avgusta zastavil Martel »der Fenkenberger« bratu Nikolaju, črnomaljskemu župniku, dve kmetiji v semiški župi za 50

cekinov. Priči: »Henslin« sin rajnika Wul-
finga, Mehovskega in Jurij Mindorffer.

1407. 7. junija je imenoval oglejski očak
Anton duhovnika n. reda Ivana iz vireburške
škofije, katerega mu je bil prezentoval po
smrti župnika Nikolaja deželni komtur Peter
Lynneger, za župnika v Črnomlju. Župniku
v Toplicah Juriju ukazal, naj ga vmesti.¹

1407. To leto je bil Črnomelj
povzdignjen v vrsto mest ter so
se mu podelile mestne pravice. Črnomelj
je zadobil mestne pravice ob
enem z Metliko. To nam potrjuje dej-
svo, da so poslali metliški mestni očetje čr-
nomaljskemu starejšinstvu leta 1457. dne 27.
avgusta pismo, v katerem potrjuje mestno
svetovalstvo, da je Črnomelj imel od
starih časov z Metliko enake
pravice: podeljene od goriških
grofov in avstrijskih vojvod.²
Metlika se prvič imenuje mesto v listini 1.
februarija 1407., s katero listino je oprostil
vojvoda Albreht metliške meščane, vojake in
viteze davka in vseh bremen, katere jim je
nalagala država.³ Dokler se iz popolno za-
nesljivega vira ne izve drugo ustanovno leto
mesta Črnomlja, naj bo zanj 1407. rojstno
leto, kakor ne moremo za Metliko zaslediti
drugega nego tega, v katero spada imeno-
vana listina. Črnomelj in Metlika
sta imela dovolj bremen ne glede

¹ Izvestja M. D. VI. 225—227.

² Dimitz G. K. I. 313.

³ Dimitz G. K. I. 256.

na ona, katere jim je nalagala država. Turki niso bivali več daleč tam ob Črnem Morju, trkati so jeli na vrata osrednje Evrope same. Slovenski jug je že vstrepetaval pred bližajočo se turško vihro. To je nagnilo vladajočega kneza, da je ukazal trg Črnomelj obdati z močnim obzidjem, nastanil je v njem vojake in viteze, trgu pa je podelil mestne pravice. Pri vstanovitvi mesta (1407) so pač komaj mislili, pa bodo tako kmalu rabili mesio kakor močno trdnjavo in močan branik proti turškemu barbarstvu, ki se je s tako naglico pomikalo proti zapadu. 9. oktobra 1408. so stali Turki prvič pred mestom Črnomeljem.¹⁾ Napadli so bili to leto prvič Metliko in ob enem Črnomelj. Sploh so v času turške sile napadi na prvo mesto veljali tudi njega sosedu. Venderga niso nikedar obvladali, kakor se je to zgodilo večkrat Metliki. Po naravi vtrjeno, obdano z skrbno zastraženim obzidjem je bilo Turku nedostopno. Toliko več pa je pred njim pretrpela župa in župljani, nad katerimi so stresali jezo radi nepremagljivega mesta. Leta napadov so pač znana, a podrobnosti nič. Zabeleženega so imeli veliko očetje frančiškani, ki so pribegli iz Metlike l. 1469. v Rudolfovo; zapisanega gotovo veliko v mestu samem, a tu kakor tam je vničil važne, pa tudi žalne spominje požar. Zadovoljiti se moramo s tem, kar je

¹⁾ Valvazor XI. 389. XV. 329. Mitth. d. M. f. K. XVI. 17 i. dr.

nam ostalo iz te žalostne dobe, namreč napadna leta.

Prvemu napadu l. 1408. 9. oktobra je sledil drugi l. 1411. O tem razdejanju poroča oskrbnik posestev n. reda na velikega mojstra. V tem poročilu pravi, da je že škoda, katero je trpel red v črnomaljski župi nenadomestljiva in da ga zamore vzdržati le takojšna in izdatna podpora.¹⁾ To leto je bila namreč dozorela v glavi velikega mojstra Albrehta misel, da odpade od reda na protestantizem. Imel je zagotovljeno, da prejme redovo državo od poljskega kralja v last. A prej je hotel pograbititi še ves redov denar vseh evropskih balij. Deželni komturi so na njegovo povelje pozvali vse avstrijske komture, na dan 8. septembra 1411. v dunajsko Novo Mesto. Avstrijska balija se je ob tej priliki celokupno uprla dovolitvi od mojstra namišljenega in zahtevanega posojila, češ, njeno denarno in premoženjsko stanje je skrajno neugodno. Da to svojo trditev dokaže, predložila je med drugimi tudi zahteve posameznih komend na vodstvo avstrijske balije, med njimi tudi ono črnomaljske komende, katere komendator pravi, da zahteva od avstrijske balije podporo, da »popravi hišo v Metliki in škodo v črnomaljski župi, katero so Turki posebno prizadeli, tako, da se posest nemškega reda ne more vzdržati brez takojšne podpore«.

Temu napadnemu letu slede še: 1469; 1470. od Vinice sem; 1471; 1474; 1475; 1477; 1491; 1511; 1522; 1523. O tem slednjem na-

¹⁾ Matth. des M. f. K. XVI. 181.

padnem letu in prizadeti škodi spričuje deželni komtur nem. reda v pismih, pisanih l. 1523. in 1524. Med drugim pravi: »V Beli Krajini bo Turek kmalu vse posekal ali odpeljal v sužnost. Svoja posestva bi rad poprodal za polovično ceno, a zanj nihče ne mara; pa je tudi prepovedano pošiljati ali odpeljati denar iz osirotele dežele.«¹⁾ Slede napadna leta: 1527; 1529; 1543; 1547; 1559; 1575; 1578. S tem zadnjim letom so pojenjali veliki napadi turške sile. Vstanočljena vojaška granica in oni silni poraz pod Siskom je donesel oddiha po neprestanih napadih vtrujenim in onemoglim Belokranjcem.²⁾

1524. 8. septembra je prodal Friderik Semenič, župnik na Vinici in njegova brata Albert in Gregor polovico vinograda »Vino-mer« imenovanega pri Braslawsdorfu z vradom in desetino vred; potem dve kmetiji prav tam — vse v metliški župniji — duhovniku n. reda Petru, župniku v Črnomlju, za 120 mark furlanskega denarja. — Priče: Hans Hohenborter, glavar v Metliki; Ivan Vaizzt, gradnik v Mehovem, Henrik in Ivan Črnomaljska.³⁾

1432. 7. januarija prodal Erazem Lueger (Jamski) Petru, župniku v Črnomlju, tri dele svoje desetine v imenovani »auf der Brücke

¹⁾ Mitth. d. h. V. f. K. 1863. 36.

²⁾ Napadna leta po Mitth. d. M. f. K. I. XVI. 181.

³⁾ Izveštja VI. 227.

bei Rosseck« v šmiheljski župi za 50 funtov vinarjev.¹⁾

1441. se je omožila Barbara Črnomaljska z znanim plemičem Erazmom Predjamskim, ki pa je umrla brez otrok nekaj let pred ono nezgodo, ki je z njim vred končala l. 1485. rod Predjamskih gospodov na Notranjskem. Zgodila se je v Predjamskem gradu, male dve uri od Postojine v strani proti Nanosu. Ta grad še danes lahko vidiš, kakor orlovo gnezdo tiči v votlini orjaškega skalovja — znan z imenom »Predjamski grad«. ²⁾

1442. je bila zastavljena postojinska graščina Juriju Črnomaljskemu. Za koliko časa, ni znano. 1489. se nahaja ondi drugi gospod in sicer Gašper Ravbar. ³⁾

1456. 15. junija prodal Peter Bartočič črn. meščan Lovrencu Leuschner-ju duhovniku n. reda in župniku v Črnomlju njivo Drago imenovano. ⁴⁾

1462. 4. decembra sta se vdeležila Jurij in Gašper Črnomaljski osvoboditve cesarja Friderika IV. iz rok upornikov, oblegajočih Dunaj. Oba viteza sta v zahvalo za to vslugo postala v drugi polovici l. 1463. dedna točaja za se in za svoje naslednike. ⁵⁾

¹⁾ Izvestja istotam.

²⁾ Valvazor IV. 529. Primeri povest „Erazem Predjamski“ v založbi Ivana Giontinija v Ljubljani.

³⁾ Valvazor X. 7.

⁴⁾ Izvestja VI. 227.

⁵⁾ Archiv f. K. ö. Gesch. X. 405.

1466. 16. novembra prodal Peter Vrhovec svoj dvor pri Črnomlju »am Püchel«, duhovniku n. reda Bolfenku Hanu, komturju v Metliki in župniku v Črnomlju za 20 cekinov. — Priče Hans Segrer, sodec v Črnomlju in Vrban, sluga gospoda Gašperja Črnomaljskega, Vid Glažar, Martin Štih, Ivan Sluga, Gregor Tešina, Miha Osjela, vsi meščani v Črnomlju.

1466. 13. decembra prepustil Gašper Leimtasch Konradu Höltzel-u, komturju v Ljubljani in Bolfenku Hanu, komturju v Metliki in župniku v Črnomlju dva mlina na Kolpi in 4 kmetije na Radabišu, za kar sta mu dala imenovana 5 kmetij v Dolu, župe šmarske.¹⁾

1467. sta začela Jurij in Gašper, brata iz Črnomlja, in Andrej Hohenwart, glavar metliški, poleg Gradaca zidati samostan, da bi vanj naselili iz Bosne v Belo Krajino pribegle frančiškane. H u d i t u r š k i n a v a l i, k i s o p r e g n a l i d v e l e t i z a t e m (1469.) t e r e d o v n i k e z a v e d n o i z t e k r a j i n e, s o o v r l i i n p o d r l i z a č e t o d e l o i n j e v n i č i l i l. 1469. N a t a n j i h b l a g i n a m e n s p o m i n j a l e š e i m e, k i g a n o s i t a m o š n j a p o d r u ž n i c a p o d z e m e l j s k e ž u p n i j e: »Žalostna M. B. v Kloštru.«²⁾ F r a n c i š k a n i s o s i r e š i l i ž i v e n j e v t r d n e m m e t l i š k e m g r a d u, k j e r j i h j e r a d e v o l j e s p r e j e l g l a v a r A n d r e j H o h e n w a r t. K o j p o p r e s t a n i v i h r i s o s i i s k a l i o n o s t r a n

¹⁾ Izvestja VI. 228.

²⁾ Valvazor XI. 603—604.

Gorjancev varnejšega mesta in si izbral tedarj dovolj močno Novo Mesto. Novomeščani, pri katerih so doslej opravljali dušno pastirstvo mirnopaški duhovniki, kar jim je bilo gotovo že presedalo, so frančiškane, proseče naj jih sprejmo v svoje ozidje, sprejeli z velikim veseljem. Odkazala se jim je cerkvice sv. Lenarta; lotili so se dela in ga dovršili tekom dveh let.

To izpričuje še danes napis nad samostansko porto z letnico 1472. Za zidanje potrebni denar in za nakup zemljišča potrebno vsoto je darovala Elizabeta Snopčan-ova, vdova hrvaškega bogataša Jana Snopčana, rojena iz tedaj slovečerođovine črnomaljskih gospodov.¹⁾ To zidanje iz l. 1472. je ohranjeno še danes; to je namreč oni četverokotnik, v čegar središču se nahaja samostanski vodnjak, izkopan isti čas, ko so gradili samostan. Belokranjskim, pozneje novomeškim frančiškanom je tedaj zidala samostan Črnomaljka, ki je poleg še obstoječega rodnega gradu v Črnomlju znamenit spomenik na izumrlo rodovino Črnomaljskih gospodov.

1483. petek po sv. Juriju je Fridrik Lamberg ml. »zu Sauenstein« vstanovil v ljubljanski stolnici beneficij sv. An-

¹⁾ Vrhovec Zg. N. M. 37, 38.

dreja, V ustanovni listini je za pričo naveden Gašper Črnomaljski.¹⁾

1487. je bil ustanovljen v Črnomlju beneficij sv. Duha, oziroma beneficij v cerkvi sv. Duha. Cerkvica sv. Duha je torej tudi stara. Svoj čas je moralo biti krog nje pokopališče, o katerem ni več sledu. Pač pa spominja nanj znamenje, ki živi v ljustvu in ki zove ta prostor krog cerkve »na britofu«. Spominja dalje na to dejstvo nagrobni spomenik, vzdian pod korom na moški strani z besedilom :

Hie ligt begrobbe der edl vnd vest Herr Hans Schivkovich R. K. M. Veldschreibr zv Turn an der Mresniza beliher den 9. Jyly 1626. verschieden dem Gott ein. frelich Auferstehung verleichen welle.

Beneficijat je stanoval v posebni hiši in sicer na št. 92, katera pa je bila že davno porušena; le stavbeni prostor je pripadal cerkvi in se je l. 1866. prodal za 48 fl. Vstanovne listine beneficija ni ohranjenega v originalu; hrani se v doslovnem prepisu v repertoriju iz 18. veka, ki je dobiti v arhivu n. reda na Dunaju in se glasi:

Anno 1487. Stiftbrief Dorotheen Hörmann, Blasels Wittib über ein Haus zu Tschernembl mit zwei Gärten und etlichen Hofstätten, 10 Hufen in den Dorff Seibinitzsch, ein Theil Weinzehend zu Teutschenthal und eine Hufe zu Tsehernembl gelegen, zu Unterhaltung eines Kaplans und Lesung drey Messen, 2 hievon in der h. Geist Kapellen.

²⁾ Valvazor XI. 688.

Vrste beneficijatov ni mogoče zaslediti. Vsled pomanjkanja duhovnov ni bilo vedno lahko dobiti beneficijata; to so mesto njih opravljali službo in vživali dohodke župniki, kar je od l. 1805. redno. To leto se je namreč beneficij vtelesil (inkorporiral) župniji. Znana so imena štirih beneficijatov: Josip Poljanec 1735., Marko Smrekar (1757—1767); Miha Krakar (1767—1791); Ivan Kokalj (1791 do 1802), do leta 1805. pa ob enem tudi župnik. Že l. 1796. je s pismom od 4. septembra prosil župnik Josip Trenz (1796—1800) patroninjo beneficija gospo pl. Bardarinijevo v. Scharlich, naj združi beneficijat z župo. Prošnji se je vgodilo, a le za njegovo osebo; po njegovi smrti ali odhodu naj bi ostal beneficijat zapet samostojcu in ločen od župnikove službe. Z isto prošnjo se je nanjo obrnil njegov naslednik in l. 1802. dosegel, česar njegov prednik ni: da je ostal beneficij odslej združen z službo župnikovo.

1510. so postali »Črnomaljski gospodje« posestniki graščine Stättenberg, prej last stare kranjske plemenite rodbine Stättenbergov, katerih poslednji je umrl 1291. Za njim jo je dobil v last Jurij Lenkovič.¹ Isto leto je divjala po Kranjskem »huda smrt«, neizprosna kuga. Ognila se ni tudi črnomaljske župe. Pokopališče se je moralo nemudoma umakniti v 20 minut oddaljeno mesto lozo. Še tisto leto je stala sredi pokopališča kapelica na čast sv. Sebastijanu in

¹ Valvazor XI. 554.

sv. Roku, obema zavetnikoma in priprošojkoma v kužnih boleznih.

1513. izposloval je Zagreb v Rima vnovič izobčenje črnomaljskih križnikov, ki so še vedno pobirali desetino.¹

1516. leta nesrečne in usodepolne bitke pri Mohaču (29. avgusta,) ko nobena stvar ženi bila več varna pred Turki, je prišel ukaz od Ferdinanda I. Ta odreja: da morajo vsi vstavi, samostani in cerkve svoje dragocenosti: zlatnino, srebrnino in sploh vsa gotovina spraviti z zvonovi vred najprej v gradove, odtod v mesta, odtod pa v glavno mesto ljubljansko. Posebne komisije so bile določene da popišejo vse cerkvene dragocenosti. Popis z dragocenostmi se je odposlal v Ljubljano. Tam jih je precenil kovniški mojster. Znesek naj se porabi ob času najhujše sile v obrambo pred njo. Zatrjevalo se je cerkvam, da se jim porne vse premoženje. Male stvari, ki bi pa bile velike priče o naši preteklosti, so se prekovale, porabile.² Cerkve niso nikedar dobile obetane odškodnine, zastonj so čakale nanjo, kakor se zastonj iščejo cerkvene dragocenosti — starine: ni jih. Če vprašaš: zakaj jih ni, bodi ti odgovnr: »Tega kriv je tuji meč«. Cesarsko povelje se je vestno izvedlo tudi glede črnomaljske župe. Črnomaljski župnik

¹ Izvestja XI. 90.

² Zal, večno žal!

Ivan Heldt je poslal glede svoje župe na pristojno mesto te-le podatke:

1. Župna cerkev sv. Petra v Črnomlju (Schernemel) ima 1 srebrno monštranco (3 marke 25 lotov), 1 srebrno in pozlačeno tablo (podobo) (1 m. 6 lotov), 1 srebrn pozlačen križ (20 lotov), 1 malo srebrno monštranco (mit einer parylen) z gledalnico (kjer se je skozi steklo videlo sv. Rešnje Telo) (20 lotov), 1 malo srebrno in pozlačeno monštranco z gledalnico in steklom (21 lotov), 2 srebrna vrčka (16 lotov), 5 srebrnih kelihov s patenami (11·5 lotov), 2 keliha s srebrnima čašama (48 lotov), 24 ogr. gold. v zlatu in v raznem denarju, 13 funtov vinarjev (à 68 kr. 2 vin.). — Altar M. B. v župni cerkvi nima keliha, a dal je 1 ogr. gold. v zlatu in 3 f. vin.

2. Podružnica sv. Duha v Črnomlju: 2 keliha s patenama iz srebra in pozlačena (43 lotov) in 1 bakren kelih (23 lotov) in 7 ogr. gld. (à 80 kr.)

3. Kapela sv. Sebastijana pri Črnomlju 1 bakren pozlačen kelih (18 lotov) in 3 gld. ogr. v zlatu.

4. Cerkev sv. Ivana Evang. (v Dobličah) 1 kelih z bakrenim stojalom in pateno (10 lotov), 2 f. in 11 reparjev.

5. Cerkev sv. Marka na Butoraju 1 kelih z bakrenim stojalom in pateno (24 lotov), 1 gld. ogr. v zlatu.

6. Cerkev sv. Mihaela na Desincu nima nič keliha in nič bratovščine.

7. Cerkev sv. Tome na Tanči gori (žup. Dragatuš) nima keliha in bratovščine.

8. Cerkev sv. Ozvalda v Dragovanji vasi (sedaj M. B. ž. Dragatuš) 1 kelih z bakrenim stojalom in pateno (17 lotov) in 3 f. vin.

9. Cerkev sv. Mohorja (kje?) 1 kelih z bakrenim stojalom in pateno (27 lotov) in 12 reparjev.

10. Cerkev sv. Marije Magdalene v Tuševem dolu 1 kelih s srebrno čašo (23 lotov) in 12 reparjev.

11. Cerkev sv. Ivana Krstnika v Petrovi vasi 2 kelih s srebrno čašo (21 lotov), 5 ogr. gld. v zlatu in 3 f. vin.

12. Cerkev sv. Jerneja na Otovcu 1 kelih z bakrenim stojalom in pateno (32 lotov).

13. Cerkev sv. Jurija na Rožancu 1 kelih z bakrenim stojalom in pateno (20 lotov), 1 ogr. gld. in 80 f. vin.

14. Cerkev sv. Nikolaja na Stražnem vrhu 1 srebrn in pozlačen kelih (14 lotov) in 9 reparjev.

15. Cerkev sv. Andreja v Turnu (je ni več) 1 kelih (21 lotov), katerega je daroval Andrej Semenič.

16. Cerkev sv. Ane na Tančji gori (ž. Dragatuš) nima keliha ne bratovščine.

1531—1541. so se naselili po Gorjancih na posestvu in svetu Žumberške graščine Vlahi,¹ Uskoki ali Pribegi, po katerih so dobili Gorjanci ime »Uskoško pogorje«. Oni so, kakor znano, beguni iz Tur-

¹ Beseda Vlah in Lah. Iz prve izpeljana beseda pomenja v starosl. pastirja. Primeri Kres 1886. Terstenjakove razlage te besede na str. 51—63).

škej obmejnih pokrajin. Umikali so se neznosni vladi nečloveškega Turka iz Bosne proti Hrvaški, dokler niso prišli iz teh napadanih krajev pod varne in mirne peroti dvojnatega orla avstrijskega. Od Turkov zlasti okoli Like naseljene Vlahe pa so vojaški zapovedniki preseljevali v Krajino, da so jim služili v obrambo mej. Že pred časom, ko je bil glavar v Metliki Erazem grof Thurn (1530—1541), ki je bil ob enem stotnik v Bihaču in zapovedujoči polkovnik na Hrvaškem, so se prikazovali okoli Dinarskih planin na izviru reke Une pri Unici, Srbu in Glamoči bosensko-srbski Vlahi. Pa tudi tu niso bili varni. Uskoki so, ker so jih Turki imeli za krščanske vohune in pribegli so l. 1530. h Kobašiču, ki je bil od leta 1526, posestnik Žumberske grajščine. Imel je že prej na Turškem podkupljene Vlahe, ki so mu sporočali o gibanju turške vojske in o tem je sam obveščal dalje. Za to so se v begu prvo obrnili do njega. Kralj Ferdinand je na prigovarjanje Ivana Kazianerja, avstr. vojnega poglavarja, na vso moč pospeševal naselitev Uskokov in izposloval pri deželnih stanovih, da so se nabavila zanje selišča po Gorjancih, katera so obljudili do srede 16. veka. Kranjski so prav dobro došli, porabili so jih kakor vojake graničarje; bili so res vrli in vstrpljivi vojaki. Zanesljivi Uskoki so se porabili kakor vohuni za daljni jug, ki so poizvedovali gibanje sovražne sile.¹

¹ Izvestja VIII. in Letopis 1893. l. 58—63.

1535. je dobil Erazem Kristijan Črnomaljski v last grajščini Schwertberg in Windeck na Avstrijskem in sicer po svoji soprogi Marjeti Šerfenberški. Tje se je izselila cela rodovina sredi šestnajstega stoletja. Že doma so se bili oklenili po izgledu plemenitašev nove vere. V novi domovini so z vso vnemo delovali za versko svobodo. V začetku 17. veka pod Matijem (1608—1610) nahajamo dva Črnomaljska moža: Zierotina in Erazma, ki si na vso moč prizadevata kakor kolovodja za versko svobodo vnetih stanov — izsiliti iz Ferdinanda popolno versko svobodo.¹ Zgodovinarji se nagibljejo na menenje, da je bil Zierotin na čelu oni tolpi, ki je vdrla v Ferdinandovo stanovanje in predrzno tirjala, naj podpiše versko svobodo. Zierotin je bil po njihovem menjenju oni predrznež, ki je prijel za gumb vladarjeve suknje in ga potresel z besedo: »Podpiši Nandelj!« V Dunajskem »Kunst-histor. Museum« se nahaja slika, ki nam nudi ta prizor; pod sliko stoji besedilo: »Ferdinande subscribe!« katero besedilo bo menda edino pristnoizvirno. V sedemnajstem veku je izumrla ta rodovina tudi v svoji novi domovini.

1542. so obglavili, mogoče v Črnomlju, nekaj Uskokov radi naselitev. Isto leto so se zbrali v Črnomlju deželni stanovi kranjski in sklenili, da se da imovina obglavljenih njihovim vdovam in otrokom. Kralj Ferdinand je ta sklep potrdil; 12. julija 1543. je ukazal uskoškemu glavarju Ivanu pl. Wernecku, naj

¹ Dimitz G. K. III. 361. op. 4.

pošlje še druga dva kriveca na sodišče pred kranjskega deželnega glavarja v Ljubljani. Toliko sodne oblasti so si oni čas prisvojevali stanovi nad Uskoki.¹

1548. se je vgnezdila nova vera v vsa dolenska mesta. Sprejeli so jo s prva le nekateri meščani, ki so sramotili katoliške duhovnike in hujskali ljudstvo zoper nje, da je jelo po mestih rogoviliti. Da v Črnomlju ni bilo nič boljše, si lahko mislimo. Roka pravice ni bila vedno tako dolga, da bi novoverske hujskače dosegla za Gorjanci. V Beli Krajini ste se ustanovili dve novoverski cerkveni občini ena v Metliki, druga v Črnomlju. Obe ste bili preskrbljeni prav dobro s predikanti, ki so doma zvršivši svoj nalog radi pohajali misijonarit na vse strani: čez Gorjance in doli preko Kolpe. Ustanovili so v obeh mestih protestantovski šoli. L. 1575., je bil lastnik črnomaljske graščine knez Nikolaj Frankopan. Bil je navdušen Hrvat, ki je sam rad pisal hrvaško v glagolici in izkušal dobiti privržence tudi na Kranjskem. Ko je bil pregnan v njegovem času protestantski učitelj Jernej Mavrinec, ki je poučeval latinska, cirilska in glagolska pismena v Črnomlju, poprosil je on zanj (1575) deželne stanove, naj ga zopet nastavijo; češ, pouk, kakor ga je imel on, je na Kranjskem potreben, v Črnomlju pa v navadi že od nekedaj.² Mesto je imelo že

¹ Izvestje VIII. 216.

² Lopašič: Bihač in B. Krajina 289.

pred l. 1500 svojo šolo.¹ Ko se je poluteranilo, poluteranila se je tudi mestna šola.

1559. navaja inventar v arhivu n. reda na Dunaju poleg drugih belokranjskih župnikov tudi črnomaljskega Jurija Dragoliča.²

1562. 2. septembra je prevzel semiški župnik Nikolaj Tuskanič po smrti župnika Ivana Likeka črnomaljsko župo. Na njegovo mesto v Semič je prišel Ivan Schweiger.³

1565. 24. aprila je prevzel Matija Schlögel župnijski inventar v Črnomlju. Prednik Tuskanič se je vrnil v Semič in se ondi poluteranil l. 1570.

1569. je deloval v Črnomlju še vedno Ivan Schweiger, duhovnik-odpadnik iz Kočevja. Bil je menda prej oskrbnik posestev Herbarda VIII. Turjaškega. (Schweiger Hans sacerdos ex Hotschewia, qui fuit flegerus Herbardi ab Auersperg in Tschernembl.⁴ Ko so se pomikale njegove bojne čete čez Belo Krajino, došel je z njimi sem tudi on in se nastanil v Črnomlju. L. 1570. je odšel v Ljubljano, kjer je umrl l. 1585. 25. februarja.

1569. Za Schweigerjem nahajamo v Črnomlju Martina Gorgiča. On je bil vojaški predikant. Protestantovski stanovi so na vso moč skrbeli, da ne bi bilo brez predikanta na meji stoječe vojaštvo. Določili so jim pridigarja, ki je stanoval navadno v Črnomlju

¹ Slov. Učitelj III. 116.

² Izvestja VIII. 42.

³ Istotam.

⁴ Mitth. d. V. f. K. 1864. 2. 7.

in od tu redno zahajal na vojaško granico. Drugi so zopet redno stanovali med vojaštvom in v gotovih obrokih obiskovali svojo versko občino v Črnomlju.¹

1575. 22. septembra sta padla v bitki pri Budaškem na rečici Radonja blizu Slunja dva junaka na slovenskem jugu, dva strahova Turkov: Herbart VIII. Turjaški in Friderik Višnjegorski. Truplo slednjega se je pokopalo v Črnomlju. A raz njegovo glavo sneta koža (skalp) se hrani poleg one Herbartove v rodnem gradu Turjak. Nagaženi sti obe glavi z neko robo in se hraniti v mali, cipresni šatulji. Te koži so morali Turjaški grofje za drag denar odkupiti od sultana, kateremu ju je bil po nesrečni bitki poslal Ferat-beg z veselim poročilom, da »strah Turkov«, prehrabri Herbart in njega vredni tovariš nista več med živimi. Nadejaje se velike odlike je zviti Turčin zamolčal, da ga je njuna smrt stala tisoče in tisoče njegovih vojakov.

Za Martin Gorgičem je deloval v Črnomlju kakor predikant od leta 1574. Jurij Juričič; † 26. okt. 1578.² Temu naslednik je bil Tomo Jagonič. L. 1582. se je preselil vojaški predikant Anton Neapolitan iz Črnomlja v Karlovec. Stanovi so naprosili vojaško poveljništvo, da je smel vsak mesec po enkrat obiskati Črnomelj in da mora, kadar sicer treba, priti krščeovat in delit zakramente. V ta namen so

¹ Dimitz G. K. III. 150—511.

² Dimitz G. K. III. 150—151.

mu stanovi preskrbeli konja in dovolili priboljšek letnih 31 gold.¹

1584. 19. junija rezigniral Matija Schlögel na župo Črnomelj, sledil mu Tomo Stanič (Stanicius).²

1586. se je poluteranil semiški župnik Gregor Sitarič; prišel je v Črnomelj in deloval do konca 16. veka z Nikolajem Tuskaničem, ki je bil tudi prej župnik v Semiču. Naslednje leto se je obema pridružil že Vit Subtilič, ki je imel nalogo, obiskovati verske občine na Krupi, Vinici in na Pobrežju.³

1593. 16. maja je prevzel po smrti Adama Zamujena (Samuien) črnomaljsko župo Jurij Sušič.⁴

1593. 12. julija je črnomaljsko starešinstvo izvolilo vkljub vladni odredbi za mestnega sodnika Mihaela Živkoviča. Ko je vice-dom zavrgel volitev, s pripomnjo naj volijo katolika, volili so ga le zopet in podpirali svojo volitev s pretvezo, da je on edin meščan, ki je zmožen vršiti svojo nalogo. Nadejajoč se nadvojvodove prijenljivosti, volili so ga zopet — češ: Doslej, ko so bili mirni časi, volili smo pač katoliške ljudi. Sedaj pa, ko se vojaki pomikajo vsak čas v velikem številu skozi mesto, je treba v mestnem zboru ljudi: premožnih, veščih branja in pisanja, naj bodo potem vere katerekoli. Vsaj sodnik mora biti tak. Sodnik ne bo imel z verskimi

¹ Istotam.

² Izvestja VIII. 42.

³ Dimite G. K. III. 150.

⁴ Izvestja VIII. 42.

stvarmi ničesar opraviti, nego le »z našimi velikimi in obilimi stiskami.« Ko se je na tretjo izvolitev vicedom, vznevoljen vsled trdovratnosti mestnih očetov, obrnil na nadvojvoda Ernsta, izvolili so, nič dobrega sluteč od one strani, 13. septembra katolika Lenarda Jelena, še predno je došel nadvojvodov brezobzirni ukaz. Črnomaljcem volja višjih ni bila kaj posebno všeč: delali so Jelenu zapreke in sitnosti, kjer so mogli. Zlasti poredni so bili svetovalci, sedeči v mestnem zboru. Njim je bil vsak, ki je dišal po novi veri, trn v peti. In to je bil tudi sodnik. V teh neznosnih razmerah se je pritožil Jelen pri vicedomu. Temu je menda presedal uporni duh črnomaljskih protestantov; za to je izdal ukaz, v katerem je naročil najstrožjo pokorščino pod najhujšimi kaznimi. To je izdalo.¹

1597—1598. je dobila črnomaljska župa nove sosedbe in sicer današnje Bojančane.

Kakor Gorjanski Uskoki so bili tudi oni Vlahi, turškim in beneškim nečloveškim napadom izpostavljeni. Jurij Lenkovič jih je pripeljal med l. 1597. in 1598. iz Like, največ iz Korenice na posestva grofov Zrinjskih in Frankopanskih v Gomirje, Vrbovsko, Moravice, Tuk. Jesenak, Drežnico, Potok, Vitunj, Hreljin, Ravno Goro, Stari Laz in Mrkopalj, in tudi čez Kolpo v Marindolin Bojanče.² Benečani so mrzili Uskoke in vsakega, ki jim je prišel

¹ Mitth. d. h. V. f. K. 1867. 82.

² Letopis Sl. Mat. 1895. št. 141.

v roke, so obesili ali prikovali na ladijo. To benečansko barbarstvo je probudilo med Uskoki silno osveto da so od tega časa napadali Benečane in jim zabodli in potopili marsikatero ladijo. Zavezali so se Benečani zoper nje s Turki in nič ni zato čudnega, če so se maščevali Turkom in Benečanom. Dasi pa so bili Uskoki zavezniki krščanske vojske, bili so Vlahi omahljivi in nezvesti zavezniki in so se radi ustavljali zapovedniku ali ga zapustili v odločilnem trenutku in se pobunili t. j. potegnili h Turku. Previdni Lenkovič je nezanesljive Vlahe preselil iz obmejnih turških-bosanskih krajev in je naseljeval v severozapadni Hrvaški. Ta naselitev je prekorčila Kolpo in segla na meje črnomaljske župe, s katero se stikajo ti naseljeni Vlahi-Uskoki-Bojančanje.

1598. 15. decembra je prevzel v Črnomlju inventar Lenart Winter, vikar ter postal 2. julija 1599 župnik.¹

Istega leta, 1598. so se pomikali čez Belo Krajino od stanov nabrani konjiki na brambno mejo. Gregor Sitarič, predikant v mestu, je dobil nalog, da je spremlja kakor vojaški predikant na mejo. Predno je odšel, vtihotapil se je v semiško cerkev, kjer je župnikoval do l. 1586. in se istega leta pouteranil in odpadel. Postal je mestni in obenem vojaški predikant. Odnesele je seboj pozlačen kelih, pacifikal, nekaj štol, 12 altar-

¹ Izvestja VIII. 42.

skih prtov. Marquard pl. Eck, komtur nemškega reda se je pritožil pri deželnih stanovih in izposloval pri vladi, da je prisilila stanove na povrnitev storjene škode, on sam pa je bil za vedno izgnan iz dežele.¹

1599. se je uprla poveljništvu posadka v Karlovcu. Že več časa ni dobavala redne plače, zapustila je Karlovec in pridrla v Črnomelj. Plenila je po mestu in okolici. Prav nasilno je postopala z vsakim, kedor se je vojakom zoperstavil, prišlo je do pobojev.² Prisilila jih je h temu drznemu koraku lakota in strah pred Turki. Pošla sta jim bila namreč živež in plača.

Sedemnajsti vek se začelja v znamenju neprestanih nesreč. Doslej je bila za mesto res zlata doba, doba blagostanja. V mestu so bivali poveljniki brambne armade, bilo je zbirališče brambovcev, ki so se od tu pomikali v času potrebe v daljni slovenski jug. Trgovina je bila živahna, meščanom in okoličanom na široko odprta pot do dobičkanosnega dela. Brambna četa pa se je pomaknila okoli tega časa globoko na Hrvaško in tje se je izselilo tudi vojaštvo s poveljniki in z vojaštvom izginilo je tudi cvetoče blagostanje in vsa sreča. Prišla je večkrat kuga, ki je davila po mestu in okolici. Mesto so obiskali velikokrat požari. Vse te nezgode so opustošile mesto, da se je praznilo in propadalo.

¹ Valvazor VII. 463.

² Valvazor XV. 557.

Turška sila je bila pač minila za naš kraj, a le velika turška sila. Z jastrebovim očesom je pazil graničar na gibanje turških mejnih čet in pravočasno odbil vsak naval. A kljub temu so se ukradle posamezne ropne čete čez brambno graničarsko črto. V začetku 17. veka so naše mesto in celo sosedje vznemirjali neredni turški vojaki ali martolozi, ki so se v četah broječih 50 do 60 konjikov dan za dnem spuščali čez mejo v Belo Krajino. Slednjič pa je ponehalo tudi to, se ve le na videz. Kakor graničarji preoblečeni Turki so se vtihotapljali čez kranjsko mejo in ropali kjer so mogli. Z njimi so pritegnili tudi nekateri Uskoki in zaplodila se je počasi nezatirljiva nadloga roparstva ali takozvanega hajduštva, katere doba ninič krajša nego doba velike turške sile. Cvet hajduštva sega še v prvo polovico prejšnjega veka, v kateri dobi je pred njimi veliko prestal črnomaljski okraj. Živo v spominju starih očancev so hajduki in njih nasilnosti; nasilnost gorenjskih rokovnjačev jih ne dosega. Rokovnjač ni rad prelival krvi, le v skrajni sili, ko je šlo njemu samemu za življenje, je porabil to sredstvo v svojo obrambo in rešitev. Hajduki pa so v kraju, kjer so ropali, v prvo prepodili domačine ali jih posekali, da so varno mogli ropati in varni odnesli svoj plen. Prihruli so v četah po 60—70 oboroženi; v vojni vrsti so brez strahu korakali čez mesto ali vas; vse se jih je balo in že, ko je kedo slišal ime

hajduk, se je križal pred njim »Bog nas varuj«. Stari Črnomaljeci pripovedujejo, da so slišali od svojih dedov, ki so videli, kako so šli hajduki z zastavo skozi mesto. Ljudje, vsi prestrašeni, so postavljali na prage v škaflih vino, meso, kruh, da bi se zadovoljili s tem in ne začeli ropati. Skoraj neverjetno je, kolika nadloga so bili hajduki ljudem. Stalnega vojaštva ni bilo, tudi ne orožništva, ljudstvo je bilo navezano na samoobrambo. Kako naj bi bila pa ta kos čudovito premetenim roparskim četam, katerih vničiti je bilo težko. Brez hrupa so se sešli, po končanem plenu brez sledu izginili. Če so katerega vjeli, molčal je o vsem kakor zemlja in ž njim v grob je legla tudi hajduška tajnost. In ti ljudje, ta krvava nadloga nosi ime hajdukov. Človeku, ki razumeva pomen besede »hajduk« — zdi se res za malo, ko vidi, kako se zlorablja to vzvišeno ime. Hajduke so imeli južni Slovani; njih narodne pesni proslavljajo in poveljujejo hajduke. Slovanom je rodila hajduke turška sila. Kreпки možje, nečloveško zatirane uboge raje so zbežali v gore, kjer so prežali na Turke. Pobijali so jih in morili in upali s tem doseči, da se otresejo nečloveškega turškega jarma. Borili so se hajduki za sveto skupno stvar, za krst častni in slobodo zlato. Ako bi ne bilo hajdukov, še danes bi stokala raja pod žulečim turškim jarmom. Narod jih je ljubil in spoštoval, narodna pesen jih je večno proslavila pri Jugoslovanih. Opeva jih kakor

narodne mučenike, kateri so tvegali in žrtvovali svoje dragoceno življenje za vero in svobodo. Tako vzvišeno častitega imena ne zasluži ropar, ki v očeh domačina ni bil nič manj ljut od Turka, ki je kakor neznosna môra vsestransko tlačil in zatiral njega pradedu. Tega imena ni pridejal narodnemu besedilu domačin, nego tujec, ki je v primeri rečeno: obesil tem bogovom zlato verižico na njih grešne vratove, krog kojih so zaslužili vrvi. Nobena kronika nam ne pripoveduje podrobnosti o »hajdukih« roparjih in razbojnikih, ker nobene ni ohranjene. Iz začetka 19. veka se pač omenjajo med ljudstvom poboji v Dobličah in v sosednjih vaseh, kamor so pohajali »hajduki« iz Poljanskega hribovja, kjer so imeli svoja skrivališča. Napadali so župnišča; ljudstvo je prepričano, da je eden črnomaljskih župnikov postal žrtev teh roparjev. A tukajšnja mrtvaška knjiga nam ne daje takega pojasnila; pač pa one v župi Viniški, na Vrhu in v Poljanah. Znano je ono grozodejstvo v Semiču, katero je ohranjeno v poročilu v arhivu n. reda na Dunaju, t. j. umor župnika Matije Starihe.¹ Kronika kostanjeviškega samostana pripoveduje o silnem razdejanju samostana l. 1736. 29. julija, kjer so Uskoki umorili dva redovnika.² Pač so kratki ti podatki; obširnejši, a manj zanesljivi pa žive v spominju ljudstva, v katerem so si ti roparski »hajduki« zapustili najbolj zaničljiv sloves. Popolnoma zatrli so

¹ Izvestja VIII. 43. Danica 1905. str. 62—63.

² Argo IV. 207.

to pojemajoče roparstvo napori avstrijske vlade v prvi polovici 19. veka.

Sedaj pa po tem splošnem pregledu nekaj podrobnosti:

1608. meseca januarija in februarija je zapadel silni sneg. Jesen pa je bila, kakor v povračilo za prestano neprijetno zimo, lepa. November je bil v cvetju — a zopet so prišli silni preobrati: pritislila je strahovita zima. Pridrli so v sela volkovi v veliki množini; srne so pred njimi pribežale do hiš in se niso dale prepoditi iz strahu pred volkovi.¹

1611. je bilo nenavadno vinorodno leto. Pa zopet nesreča. Celi oblaki kobilic so se privalili od hrvaške strani. Ko so odšle, izgledal je kraj, kakor požgan in pokošen.²

1615. je povabila reformacijska komisija iz Črnomlja v Ljubljano štiri osebe, ki so bile še na sumu novoverstva: Josip Hauser, Tomo Pod, Jernej Mosserin in Jurij Ratajč.³

1620. 11. maja je postal Jurij Petrolinovič župnik v Črnomlju.⁴

1634. V župni cerkvi je vzidan iz tega leta na epist. strani vel. altarja spomenik:

D. O. M.

Perillustri et generoso Dno Matheo Zachariæ de Palmburgo eximiæ virtutis ac pietatis viro nec non sacræ Catholicæ religioni zelo patriam opesque proprias deserenti Catharina ex fliggiio stemmate conjux mœstissima.

¹ Valvazor XI. 550.

² Valvazor XI. 551.

³ Mitth. d. h. V. f. K. 1867. 120.

⁴ Izvestja VIII. 45.

Anno æt. LXIII. ob. XXX. Ian. M. D. C. XXXIV. Postavljen je spomenik enemu izmed grofov Palmburg, ki so bili za Frankopanskimi grofi lastniki črnomaljske graščine. V tem času je sozidal Miha Kanizer, mož iz stare pl. rodbine, ki je imel soprogo pl. Werneckovo, v lozi n. v. reda, imenovani »Okljuka« dvorec, ki je sedaj v razvalinah. Temeljno zidovje je še videti. Bližnja okolica nosi ime po tem dvoru in enako se zove tudi vas z eno hišo, namreč »Kanižarica.« Od Kanižarja je kupil dvor neki gospod Pregel, gener. stražmešter in poveljnik Fluggerjevega regimenta.¹ Umrli je brez potomcev in dvorec kakor gozd je prišel v last n. reda. To je rabil dvorec za žitnico, zato se zove kraj, kjer je stal dvorec še danes v »Kaščah.«

1646. se je ob času hude kolere zidala cerkev sv. Sebastijana v mestni loži. Za presbiterij se je porabila prejšnja kapelica, zidana po letn 1510.

1655. V preddvorju podružne cerkve sv. Jakoba v Rodinah se nahaja menza, na kateri se je svoj čas maševalo ob velikih shodih. V nasprotnem kotu te lope stoji kamnita prižnica, raz katero se je govorilo ljudstvu, ki se ni moglo sniti v cerkev. Na menzi stoji mal leseni altarni nastavek, mogoče od časa, ko se je lopa zgradila in nosi napis:

Hoc opus factum est ad honorem ss. ap. Philippi et Jacobi anno 1655 sub Ad. Re Do Dno Nicolao MALiCi Dum temporis vi-

¹ Valvazor XI. 604.

cario in Cernembel. Nekako v tem času je Črnomelj kmalu eno za drugim pogorel. Mesto je bilo za dalj časa popolnoma nezmožno.¹

1655. Spominjska plošča vzdana v pročno steno Komendskega poslopja nam priča, da je bilo zidano l. 1655., gotovo po onem požarju, ki ga omenja Valvazor. Do leta 1848. je rabilo poslopje oskrbniku posestva n. reda in njegovemu osebju. Pred l. 1844. v začetku 19. veka je bil prizidani zadnji del komende za šolo. L. 1848. pa je vzelo pod streho c. k. urade, ki so se preselili sem iz Krupske graščine. V časih Valvazorja je živel v Črnomlju, v komendi baron Haller vitez n. reda. V bitki pri »Neu-Serinu« je kakor stotnik v visoki starosti preplaval neko reko, ko se je pod njegovim vojaškim oddelkom podrl most. Večkrat se je pozneje doma jezil nad jezuite, ki so ob njegovem času prepovedovali svojim gojencem plavanje.²

1689. l. se je vzdal na evang. strani vel. altarja v župni cerkvi kamen z napisom: *Hir ligt begrowen der Hochw. hohgeborene H. H. Johann Christopf Groff und Herr von Scholenberg Freiherr auf Leutenberg und Biberstain Herr zu Lichtenegg, Lampach, Lueb und Eggendorff der Kom. Kay. May. Commerer und wolbesteller Havbtmann des löbl. Graff Starembergischen Regiment T. O. R. Commentheor zu Möttling und Tschernombl welicher den 25. Aprilis 1689. in Gott ver-*

¹ Valvazor VI. 604.

² Valvazor XI. 603.

schiden dem Gott der Allmechtige verleihe die ewige Ruhe. Amen.

V Valvazorjevem času je štela župnija 20 podružnic. O bsegala je tedaj del dragotiške župnije in mogoče segla v planinsko župnijo. Našteva jih v sledečem redu:

1. Naše L. G. v Vojni vasi (sedaj Rojstva M. B.).

2. Sv. Mihaela na Desincu.

3. Sv. Marka na Butoraju.

4. Sv. Antona opata na Goleku (sedaj ž. Dragatuš).

5. Sv. Toma na Tančjigori (sedaj ž. Dragatuš).

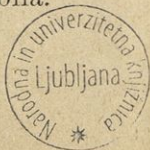
6. Sv. Ane na Tančji gori (sedaj ž. Dragatuš).

7. Sv. Ožbolta v Dragovanji vasi (sedaj M. B. ž. Dragatuš).

8. Sv. Ivana evangelista v Dobljčah.

9. Sv. Florijana v Dobljčah. Te cerkvice ni več. Stale pa so še njene ruševine pred sto leti — po spominju starih. V zidovi lini je visel mal zvonček, ki je prenesen v kapelico na Rožičvrhu. Kraj, kjer je stala, se da še spoznati po sledovih zida. Bila je na najvišjem vrhuncu med takozvanim Čiganskim taborom in Jernejo s vasjo.

10. Sv. Andreja v Turnu. Svoj čas je bil grad, v katerem je stala kapela, last pl. Alpfallerjev, nazadnje nekega Panoviča. Grad je zapuščen in tudi kapelica; o kateri je komaj toliko sledu, da se ve, kje je bila.

11. Sv. Urha na Stražnem vrhu. Te cerkve na tem vrhu niti ni nikoli bilo. Tu se je Valvazor brez dvoma pomotil. Na tem vrhu stoji in je stala le edina cerkev sv. Nikolaja. Pač pa se pogreša med naštetimi podružnicami črnomaljske župe sedanja podružna cerkev sv. Vida, ki je stala že za časa Valvazorja in katero napančno navaja pod imenom sv. Urha. Na tem mestu bi v Valvazorjevi knjigi moralo praviloma stati: Cerkev sv. Vida tik Stražnega vrha.

12. Sv. Marije Magdalene v Tuševem dolu.

13. Sv. Nikolaj v Tuševem dolu (ljudstvo ga stavi v Stražni vrh.)

14. Sv. Jakoba v Rodinah.

15. Sv. Elije in Katarine na pogorju »Rodine.« Cerkev ne stoji več pod imenom teh dveh patronov. Planinska župnijska cerkev pač nosi ime sv. Elije; mogoče je bile tudi ona pred vstanovitvijo podružnica Črnomaljske župe.

16. Sv. Jerneja na Otovcu.

17. Sv. Fabijana in Sebastijana v mestni lozi.

18. Sv. Jurija na Rožancu.

19. Sv. Ivana Krst. v Petrovivasi.

20. Sv. Jederti nad Petrovovasjo (ni je več).¹

Odslej dalje do začetka 19. veka pa prekinejo drobtine; ni jih zaslediti, razun one iz leta

¹ Valvazor VIII. (818).

1703. To leto je vstanovil bivši župnik v Črnomlju Jakob Kocjan beneficij v Vojni vasi. To je mašna vstanova v Vojni vasi, na podlagi katere naj se bere v ondotni cerkvi vsako leto po ena maša za vstanovitelja in njegove znance in prijatelje.

1802. Pri župnijski cerkvi se je pokopavalo do meseca julija 1802. To leto se je priredilo novo pokopališče v Vojni vasi. Ono okoli župnijske cerkve se je opustilo in se pokopavalo od slej na novem pokopališču v Vojni vasi. Prvi se je tu pokopal Josip Brula iz Črnomlja št. 42. za župnika Ivana Kokalja 2. julija 1802. Toliko iz župnijske matrike.

Po spominju ljudstva se da sklepati kaj več. Prepoved cesarja Josipa II. l. 1785., da se morajo pokopališča kolikor mogoče odstraniti od človeških stanovanj, se je brez dvoma uvaževala tudi v Črnomlju. Novo pokopališče je bilo okoli cerkve sv. Sebastijana. Od tu so je preložili v Vojnovas. Seveda so pokopali tega ali onega še v mestu, ali splošno pokopališče je bilo vendar v mestu lozi. Zakaj ni tam ostalo? Stari možje pripovedujejo, da so se ob času hudih zim vlačile po gozdovih velike tolpe volkov. Zato se je zgodilo večkrat, da so volkovi po noči izgrebli komaj pokopana človeška trupla in razvlekli po lozi oglodane ostanke teh trupel. To je dalo menda povod, da so premestili pokopališče v obližje človeških stanovanj in v to se jim je zdel najprimernejši kraj Vojna vas, kamor so se kakor danes že tedaj radi zatekali do Mater božje okoličani in meščani. To mesto so

si l. 1802. zbrali za prostor počitka do večnega vstajenja.

1808. je bilo sozidano današnje župnišče.

Šolskega poslopja v Črnomlju tedaj še ni bilo. Od l. 1807. je poučeval le po zimi učitelj Josip Vidmar in sicer v svojem stanovanju. Prosil je mestnega sodnika Mihaela Kostreviča, naj mu preskrbi posebno šolsko sobo v kakošni hiši. A prosil je zaman. Učil je še dalje v svojem stanovanju; pa šlo je trdo. Otrok je bilo če dalje več in mislil je opustiti ves pouk. Tedanji župnik, Marko Drganec (1806 do 1815) je najel na lastne stroške neko sobo, a ko je bila zavoljo navala šolskih otrok tudi ta premala, pretemna, preskrbeli so drugo. In tako so se borili učitelj in otroci radi šolske sobe še dolgo vrsto let. Vsi so čutili potrebo šolskega poslopja, a dolgo se ni ganil nobeden. Šola je bila zidana še le l. 1844. Do tega leta je bil za šolsko sobo del komende, kjer se nahajajo sedanje ječe. Koliko časa, to se ne da poizvedeti. Jeli bilo kaj šolskega pouka pred l. 1807., ni gotovo; a verjetno je, da so imeli Črnomaljeci od nekedaj zasebno šolo, v kateri je učitelj na svojem stanovanju zbiral učence. Kakor smo slišali, imeli so Črnomaljeci vrejeno šolo že v protestantovski dobi; a ko se je zatrla nova vera in je izginila, izginila je z njo tudi redna, javna šola.

1809. so Francozi prilomastili tretjič na Kranjsko. Sredi meseca majnika so se polastili stolnega mesta ljubljanskega. Meseca avgusta so prekoračili od Novega Mesta sem tudi Gorjance. Iztirjavanje vojniškega davka v novcih in vsakoršnih potrebščinah za Francosko armado, iztirjavanje velikanskega davka je razburila duhove. V noči od 8. do 9. oktobra je vzbuknila vstaja na Kočevskem in v Beli Krajini. Vse Prikolpje je bilo hipoma na nogah. Poljanci so bili prvi, ki so zgrabili po hišah razkropljene Francoze, razorožili je in vsmrtili. Nobenemu Francozu niso prizanesli. Še sedaj se pripoveduje, da niso hoteli prizanesti mlademu vojaku, ki je prosil na kolenih usmiljenja in v znamenje, da je katoličan, kazal Poljancem škapulir. Ženske so od razdraženih kmetov izprosile, da ga niso ubili, nogo vrgli v Kolpo. Ko se je pa rešil na breg, potolkel ga je vender nekedo s kolóm.¹ S francoskim orožjem dobro oboroženi so prišli na to Poljanci na Tančjo goro in silili kmete. naj se jim pridružijo in Francoze po Viniški, Semiški in Metliški župi napadejo in pomore. Tančanje so se branili; eni so zbežali v gore, drugi so šli v Črnomelj vprašat okrajnega komisarja, ali se jim naj [pridružijo ali ne. Predno so se z njimi sešli, izvršili so bili Poljanci že svojo namero. Napadli so v vasi Mala gora, enó uro od Kočevja, stotnika Chambelli-ja in moštvo, ki je peljalo denar iz Novega Mesta, in vse pomorili. Uropanega denarja se niso dolgo veselili. Koj so jim bili

¹ Dom in Svet 1898. 52.

Francozi za petami, ki so Poljancem požgali vse vasi. 10. oktobra so izvedeli v Ljubljani o vstaji. Silno stroge odredbe so kovali, a male čete francoskih vojakov so dajale domačinom pogum. Dne 12. oktobra je prišla do Črnomlja novomeška kompanija, ki je bila poslana mirit razburjeno ljudstvo. Prišla je popoldne, napadli so je Črnomaljeci.¹ Boj se je vršil za komendskim hribom ob stari cesti, kjer jih je oboroženo ljudstvo pričakalo. Lepa pristava n. reda z bogatimi kletmi je ta dan pogorela. Posadka se je umaknila v Gradac, kjer so se shajale dopošiljane pomožne francoske čete. Od tu so se spuščale posamezne čete na ogledovanje. Kmetje so jih pisano gledali in jih večkrat napadli. V lozi med Vranoviči in Črnomljem in pri Primostku med Podzemljem in Metliko so kmetje pobili take ogledujoče čete.² Ni čudno, da so jih gledali pisano. Bili so to Francozi, ki so naložili in iztirjevali nečuveno velik davek, z vso vojaško strogosijo iztirjevali zase tudi živino, zraven pa kradli kakor srake — kar jim je prišlo pod roke — bilo jih je dobro. Francoski vojak si je najel konja od posestnika v Gradacu do Črnomlja, kamor se je bila nastanila 15. oktobra francoska posadka.³ Spremil ga je prav do tje, a mesto da bi mu vrnil konja, naklestil ga je za plačilo in za konja s puškinim kopitom.⁴ 16. 17. in 18. ok-

¹ Dimitz, G. K. IV. 299.

² Dom in Svet 1898. 53.

³ Dimitz G. K. III. 301.

⁴ Dom in Svet 1898. 54.

tobra so Francozi ropali po upornem mestu Kočevju in naredili škode za 80.000 gold. Mesto bi bili na to še požgali, da ni prišel o pravem času odposlanec črnomaljskega poveljnika s poročilom, naj Kočevarjem prizanese. Zatrdil je, da so Kočevarji nedolžni, le nahujskani. Črnomaljski župnik, znani čebelar Jonke je Francozom veliko dobrote storil, ker je celo število vojakov skril in rešil gotove smrti.¹ S tem so bili pri koncu upor proti Francozom. Dne 14. oktobra v Schönbunu sklenjeno premirje se je 22. oktobra slovesno razglasilo in 28. oktobra oklicala »Ilirska provincija.« Kranjska je postala francoski departement. Vsa se je razdelila v okraje, ti v župnije ali merije. Bela Krajina je obsegala dva kantona: črnomaljski in metliški in spadala pod okraj novomeški. Črnomaljski kanton je obsegal merije: Poljane, Črmošnice, Oberh, Schweinberg.² Francozi so se začeli baviti s temeljito prevstrojitvijo novodobljene sveta. Krasni načrti v povzdigo omike in blagostanja so ostali žalibog res le načrti. Prehitro jim je potekla doba blagodejno namišljene prevstrojitve. Sredi meseca decembra 1813. ni bilo že nobenega Francoza več v deželi.

1817. je razsajala po župi huda lakota; več ljudi je pomrlo za njo.

¹ Poropat Letopis 1874. 96.

² Razdelitev od l. 1812. 7. jan.

1824. je bila dozidana cerkev sv. Vida. Staro, ki je stala streljaj od sedanje na zapadni strani, so porušili. Stala je v ovinku poti, ki vodi od ceste do cerkve.

1830. Iz tega leta se hranijo načrti, po katerih bi se imela župnijska cerkev podaljšati in razširiti. Večna škoda! ki bi jo bilo nemogoče popraviti. Cerkev se je zanemarljalo in prišlo je tako daleč, da so l. 1870. mislili, da se ne da več popraviti, da jo je treba podreti in novo narediti.

1834. je bil zidan iz kamena zvonik sv. Jakoba v Rodinah. Zgradili so ga Primorci za 100 fl. Isti delalci so zidali l. 1828. šest let prej most Dobliški za 200 gld. Pač neznatna vsota napram dobremu in trpežnemu delu. Danes bi bilo ob takemu plačilu nemogoče.

Šolskega poslopja dosedaj mesto še vedno ni imelo. Z vso v nemo sta se zavzela zanj župnik Ignacij Holzapfel (1834—1848) in knez vladika Anton Alojzij Wolf. V mali sobi komendskega poslopja je tedaj poučeval Gregor Palčič. Vsled nenavadno velikega pritiska otrok je postal šol. prostor prepičel, nikakor ni zadoščeval številu. Zato sta se imenovana gospoda obrnila do pristojnih oblasti in izposlovala toliko, da se je l. 1834. sešla v Črnomlju komisija, ki naj vodi z občinami obravnavo glede zidanja šole. Vse je z veseljem pozdravilo to dobro misel. Pa prišla je zapreka — niso se mogli zediniti glede prostora, kjer naj bi se zidala šola. Eni in sicer v večini so hoteli imeti šolo na prostoru nasproti se-

danje Haringove hiše, drugi so jo hoteli imeti sredi mesta blizu cerkve in so tako drug drugemu nasprotovali, dokler ni komisija odšla in stvar bi bila kmalu zopet ostala v starem tiru. L. 1837. pa se je vladika Wolf zavzel za šolo ob priliki vizitacije v Črnomlju. Koj po povratku je stopil v dogovor z vlado in ta se je sedaj stvari resno prijela. Vender je trajalo zopet sedem let, predno je imelo mesto šolo. Zidala se je l. 1844. na mestu, kjer je prej stala starejšinska hiša (»das frühere Rathhaus«)¹ in kjer vraduje zopet mestni občinski zastop, odkar se je zgradila tik cerkve nova »Frane Jožefova šola« l. 1890.

1836. morila je po župi kolera, mrličev je bilo veliko, zvonilo se je vsem skupaj prav na kratko po enkrat na dan.

1843. je bila dozidana cerkev v Dobljicah. Stara cerkvica je stala v spodnjem voglu pokopališča, tako, da je gledala na vas.

Do leta 1846. je bila šola enorazredna. To leto je postala dvorazredna in kakor taka ostala do l. 1860., ko je postala štirirazredna z enim katehetom, ki je bil tudi ravnatelj (konkordatna šola). To je trajalo do l. 1871., ko je bil prvi učitelj Josip Juvan imenovan po novi postavi za vodjo šole.

1849. je kupila črn. župnija veliki zvon v spominj na odpravo tlake in desetine iz l. 1848. Napis: Črnomaljska fara me je zlit dala v zahvalo Bogu za rešenje od desetine in tlake. Zvonil vam bom, vabil vas bom, radoval vas bom, milil vas bom.

¹ Listina v žup. arhivu.

1850. so začeli poslovati iz Krupe preseljeni e. k. vradi v Črnomlju.

1854. je bila vstanovljena župa v Dragatušu. Iz Črnomaljske župe so bile izločene te-le vasi: Dragatuš, Dragovanjvas, Kvasica, Breznik, Podlog, Golek, Sela, Bederce in Šipek.

1854. se je gradila cesta iz Črnomlja do Petrove vasi in dalje proti Črmošnjicam. Cesta nosi ime po glavarju Derbiču, ki ima za njeno napravo največ zaslug »Derbičeva cesta.« Okr. glavar Derbič je bil velik dobrotnik tukajšnjemu ljudstvu. Vnemal je za umno poljedelstvo, živinorejo in sadjerejo. Malenkost sicer, a vender spominja vredna, da se zovejo črešnje, katerih srečujemo obilo zlasti ob cestah »Derbičeve črešnje.«

1855. je razsajala po mestu in župniji kolera. Iz te žalostne dobe je kapelica nasproti grada, zidana v zahvalo, da je bolezen pojenjala; iz enakega namena je zidana istega leta kapelica na Rožičvrhu.

1858. je zgrajeno pokopališče v Tuševem dolu. Do tega leta so pokopavali okoli sedanje cerkve, ki je bila do tega leta le pokopališka kapelica. To leto so presbiteriju prizidali še sedanjo ladijo. V starejših časih so se pokopavali Tuševljani pri sv. Sebastijanu. Pokopališče so premestili iz vasi na sedanji prostor.

1870. je bila odpravljena takozvana konkordatna šola, ki je bila pod duhovsko oblastjo. Eden izmed kapelanov, navadno III., je bil ravnatelj in katehet.

1873. je razsajala po župniji kolera. Število mrtvih to leto je znašalo 266. (l. 1904. le 66.). Za kolero jih je umrlo 64. Koj drugo leto se je pojavila huda živinska kuga. Mnogo vasi je bilo zaprtih in tudi mesto samo; otroci več časa niso smeli v šolo.

1877. je osnoval nemški »Schulverein« na Maverlu privatno šolo. To leto se je odprla tudi novo ustanovljena dvorazredna dekliška šola v Črnomlju. Ker so bile šolske sobe radi preobilega števila učencev pretesne, bilo je treba ustanoviti novo dekliško šolo. Ferdinand Sladovič, lastnik gradu, je dal na svoje stroške prirediti potrebne sobe in lep prostoren vrt. Všolane občine so plačevale le najemnino. Tako je imelo mesto ločeno svojo deško in dekliško šolo.

1878. Za časa bosenske okupacije l. 1878. je padel v bitki pri Rogeli v Bosni edinec iz črnomaljske župe Jakob Štrucelj iz Tuševdola 5. avgusta 1878.

1879. je razsajala zopet živinska kuga, 1880 koze.

1880. se je z železnimi vezmi prevezala cerkev, ki je bila v slabem stanu. Mislili so, da se podere. Isti čas so prizidali sedanjo večjo zakristijo.

1881. je pritisnila račja kuga, ki je vzela rake belokranjskim vodam.

1882. so se postavile nove orglje: delo Goršičevo iz Ljubljane, stare so se prodale v Prilišče na Hrvaško.

1883. 8. januarija se je otvorila redna privatna nemška šola na Maverlu. Ustanovil

jo je nemški Schulverein na svoje stroške. To šolo obiskuje okoli 65 otrok iz Maverla, Stražnega Vrha, Bistrice in Dobliške gore, katere vasi so všolane v Dobliče in deloma v Črnomelj.

1886. 23. se je slovesno otvorila enorazrednica v Dobličah. Všolale so se v to šolo: Jernejavas, Grič, Bistrica, Jelševnik, Maverle, Stražni Vrh. Oče ameriškega škofa Ivana Vrtina je podaril svojo hišo v Dobličah pod št. 13. za zgradbo nove šole, katero je dovolil deželni šol. svet 5. maja 1882.

Prvi učitelj, ki deluje na tej šoli še sedaj, je bil Ivan Lokar in prvi katehet Ivan Golob.

Istega dne in istega leta je dovolil dež. šol. svet enorazredno šolo občini Petrovavas. Delo je bilo končano l. 1887. in blagoslovljena je bila 28. oktobra i. l. Prvi učitelj je bil Ivan Kalan, prvi katehet Jakob Pokoren.

1888. 18. junija je bilo slovesno blagoslovljenje temeljnega kamena za štirirazredno »Franc Jožefovo šolo.« To je bil spominj 40 letnemu vladanju cesarja Fran Josipa. 25. februarija l. 1890. se je slovesno otvorila ta nova šola.

1890—1893. je vničila trtna uš vse vinograde. Ljudstvo je bilo popolnoma obupano in se je trumoma selilo v Ameriko. Gorjancem je bila trta edin pridelek.

1895. 3. junija se je blagoslovila novo prenovljena cerkev sv. Duha. Od l. 1885. je bila v tako slabem stanju, da so jo zaprli.

ker ni bilo več varno zahajati vanjo. 6. marca 1886. je porušil sneg streho na cerkvi sv. Duha. Mestna občina jo je v svojo last kupila 4. novembra 1886. od n. reda in jo popravila z milodari. Sestavil se je odsek za popravek cerkve l. 1892. ki je pobiral prispevke. Bila je poprave res potrebna. Ranjki kanonik Stariha se je izrazil, da bi je celo Turki ne bili tako grdo razdejali. Isti gospod je dal napraviti nov altar na lastne stroške.

1897. se je razprodala graščina Sladovičeva, nekedaj last Črnomaljskih gospodov na drobno.

1898. 11. julija se je slovesno otvoril in izročil porabi toliko potrebni in zaželeni vodovod, napeljan od Blatnika pri Verčicah. S to otvoritvijo so občine črnomaljskega okraja slovesno praznovale 50 letnico vladanja Fran Josipa I.

1899. od 11—21. novembra se je obhajal v Črnomlju prvič sv. misijon, katerega so vodili oo. lazaristi iz Ljubljane.

1901. je bila huda zima, ki je trajala do konec marca. Ljudje so morali po shrambah kuriti, da jim ni krompir zmrznil i dr. Vsled neprevidnosti je zgorela na ta način hiša 17. št. v Naklem.

1902. 21. oktobra se je ustanovila dekliška »Marijina Družba.« Sprejetih je bilo v družbo po ljubljanskem knežškofu dr. Antonu B. Jegliču 170 deklet.

1903. 20. aprilja se je ustanovila mladeniška »Marijina Družba;« sprejetih je bilo v družbo 95 mladeničev zopet po ljubljanskem

knezškofu. 15. novembra 1903. je v župni cerkvi novomeški frančiškan o. Kornelij Petrič vpeljal in kanonično vstanovil III. red sv. Frančiška; šteje do 400 udov.

1904. tekom meseca julija se je popolnoma prenovila precej zapuščena cerkev sv. Sebastijana. Prekrila se je cerkev, zvonik je dobil novo kositarsko streho. V cerkvi se je odstranil stari altar in nadomestil z novim, ki je delo Konrada Skaze iz Št. Ulrika pri Grödnu na Tirolskem.

1905. v poletnem času se je popolnoma prenovila župnijska cerkev. Meseca majnika pretečenega leta je dobila nov šamotni tlak, — to leto pa se je lično preslikala znotraj. Preslikali pa so se tudi altarji. Potem se je pobelila zunaj, prebarval se je zvonik in streha.

S tem se končujejo važnejše drobtinice iz kronike Črnomlja in njegove župe, ki željno pričakuje, kedaj da more zabeležiti v liste svoje kronike tudi še dan prihoda železne kače, od katere upa in pričakuje boljše bodočnosti.

*

Kakor dodatek naj zgornjim drobtinam pristavljena bode še vrsta župnikov in duhovnih pomočnikov, kolikor jih je bilo možno zaslediti v župnih maticah ali po knjigah, iz katerih so vzeti vsi podatki.

I. Ž u p n i k i :

1228. Ivan.

1300.—1336. Fran.

1336.—1350. Henrik Opavski.

1350. – 1358. Tomo.
 1358. Ivan Trebenjski.
 1379. Ivan župnik, prej v Rogateu.
 1380. Mihael.
 1383.—1398. Albert Schwanberški.
 1398. Ivan in Nikolaj.
 1406. Nikolaj.
 1407. Ivan.
 1424.—1432. Peter.
 1456. Lavrencij Leuschner.
 1466. Bolfenk Han.
 1526.—1546. Ivan Heldt.
 1559. Jurij Dragolič.
 1562. † Ivan Likek.
 1562. Nikolaj Tuskanič iz Semiča.
 1565.—1584. Matija Schlögel.
 1579 ad interim: Jurij Marojč (Maroitsch).
 1584. Tomo Stanič (Stanicius).
 1590. Adam Zamujen (Samuien).
 1593. Jurij Sušič.
 1599. Lenart Winter, vikarij, od l. 1600.
 župnik.
 1620. Jurij Petrolinovič.
 1665. Nikolaj Malič.
 — Andrej Dusek.
 1688. Ivan Lašič.
 1690. Ivan Martinič.
 1700. Jakob Kocijan.
 1753. Ivan Veličič (Beličič): od tega leta
 dalje po matičinih knjigah.
 1753.—1755. Matej Jesenko (Jessenggo).
 1756.—1759. Jurij Grabek.
 1759.—1760. Miha Konda (Conda).

1760.—1766. Jurij Gojmerec (Goimerez),
prej kapelan v Črnomlju.

1766.—1780. Ivan Nemanič, prej kapelan
v Črnomlju.

1780.—1791. Matija Pasič (Passitsch), prej
kapelan v Črnomlju.

1791.—1796. Jurij Veselič.

1796.—1800. Josip Trenc.

1800.—1802. Matija Stariha.

1802.—1805. Ivan Kokalj.

1806.—1815. Marko Drganec.

1815.—1819. Ivan Jurij Panjan.

1819.—1820. Jurij Jeglič.

1821.—1826. Marko Šutelj (Schuttey).

1827.—1834. Vincencij Vovk.

1834.—1848. Ignacij Holzapfel.

1848.—1849. Jurij Kobe, provizor.

1849.—1851. Martin Skubic, provizor.

1851.—1868. Matija Šutej.

1868.—1872. Franjo Dovgan, od 1868. do
1869. provizor.

1872.—1873. Sigfrid Sporn, provizor.

1873.—1895. Viljem Vesel.

1895.—1897. Franjo Munda.

1897.—1901. Miha Klemenčič, prej kape
lan v Črnomlju.

1902.— Stanko Peharec.

II. D u h o v n i p o m o č n i k i ;

1733. Adam Dibaldi.

1741. Ivan Kr. Biličič.

1742. Jakob Lavrin, vikarij.

1753.—1754. Peter Stajnič.

1747.—1756. Ivan Kr. Nemanič.

- 1757.—1760. Jurij Gojmerec (Goimerez).
 1760.—1761. Andrej Pasič (Passitsch).
 1762.—1766. Marko Smrekar.
 1760.—1762 Josip Mihelčič.
 1756.—1771. Jakob Rom.
 1766.—1785. Ivan Sepahar.
 1769.—1771. Ivan Konda.
 1771.—1777. Jakob Lukežič.
 1771.—1789. Matija Pašič (Pashitsch) vik.
 1778. Matija Stariha, kurat.
 1779. Jakob Pašič, vikarij.
 1780. Miha Ostronovič, vikarij.
 1780.—1781. Gregor Jaketič, kurat.
 1785. Josip Jerman.
 1785.—1791. Martin Bajuk.
 1786.—1790. Marko Bolkovec.
 1798.—1805. Valentin Kremžar.
 1800. Matija Stariha.
 1802. Josip Magaj.
 1802.—1803. Jakob Stavdahar.
 1802.—1803. Miha Dragosenič.
 1806.—1811. Matej Juraj.
 1812.—1815. Peter Stariha.
 1815.—1817. Ivan Zajec.
 1816.—1824. Gašpar Porenta.
 1816. Josip Kočevár.
 1817.—1822. Škrjanec.
 1823. Anton Pavlin.
 1824.—1825. Jurij Krašovec.
 1824.—1825. Ivan Hinek.
 1825.—1826. Filip Jakob Kočevár.
 1826.—1829. Anton Sevšek.
 1826.—1828. Andrej Jeraj.
 1829. Ivan Zavrl.

- 1829.—1833. Anton Javh.
 1830.—1831. Andrej Skopec.
 1830.—1834. Jernej Medved.
 1833.—1839. Fran Rant.
 1833.—1838. Tomo Troha.
 1839.—1841. Jakob Stresen.
 1839.—1844. Josip Barl.
 1842.—1844. Jakob Rozman.
 1844.—1846. Martin Jenko.
 1845.—1848. Anton Lampe.
 1847.—1852. Danijel Terček.
 1849.—1853. Miha Schöss.
 1852.—1854. Ignacij Gravelj.
 1854.—1859. Simon Zadnik.
 1854.—1857. Rihard Frank.
 1857.—1858. Ivan Budnar.
 1858. Matija Torkar.
 1858.—1861. Josip Lukanec.
 1859.—1860. Josip Boncel.
 1861.—1863. Filip Cvek.
 1861.—1864. Ivan Fajdiga.
 1863. Jernej Kosec.
 1863.—1866. Jakob Gross.
 1864.—1866. Anton Domicelj.
 1866.—1867. Ivan Dovič.
 1866.—1867. Miha Koželj.
 1866.—1868. Fran Vrančič.
 1867.—1871. Ivan Karet.
 1868. Martin Poč.
 1868.—1870. Ivan Pintbah.
 1869.—1873. Ivan Belec.
 1871.—1873. Ivan Stupar.
 1873.—1878. Valentin Brgant.
 1873.—1875. Matija Videmšek.

1877. Jakob Sušnik.
1877.—1879. Josip Merjašič.
1878.—1880. Anton Šmidovnik.
1879.—1883. Martin Malenšek.
1880.—1885. Ludovik Jenko.
1884. Ivan Plevaneč.
1883.—1884. Ivan Piskar.
1884.—1885. Fran Demšar.
1885.—1895. Miha Klemenčič
1885.—1887. Ivan Golob.
1887.—1889. Jakob Pokoren.
1889.—1892. Matija Novak.
1892.—1894. Martin Kerin.
1894. Anton Medved.
1894.—1896. Ivan Pristov.
1895.—1899. Jurij Karlin.
1896.—1897. Ivan Dolinar.
1897.—1898. Ivan Sever.
1898.—1903. Fran Župančič.
1899.—1902. Ivan Florijančič.
1902.— Miha Zelnik.
1903.— Leopold Podlogar.

Konec.

VSEBINA.

Uvod	1
Kratek popis mesta in župe	3
I. Drobtine iz prazgodovine	15
II. Drobtine iz rimske dobe	16
III. Drobtine iz dvanajstega in nadaljnih vekov do danes	21

POPRAVE VEČIH NAPAK.

Stran	4,	vrstica	9:	liguita — lignita.
„	4,	„	25:	imevom — imenom.
„	5,	„	26:	vavtavi — vavtari.
„	8,	„	10:	komede — komende.
„	10,	„	2:	ljndstvu — ljudstvu.
„	12,	„	4:	e — je.
„	13,	„	9:	pet občin — šest.
„	13,	„	19:	Pavišici — Pavičice.
„	14,	„	15:	Maverhu — Maverlu. Dodinah — Rodinah.
„	14,	„	18:	Ortenberški — Ortenburški.
„	14,	„	32:	Čezgorjance — Čezgorjanec.
„	18,	„	12:	solte — salute.
„	18,	„	33:	doblinah — dolbinah.
„	22,	„	26:	dicitor — dicitur.
„	22,	„	33:	carnius — carnis.
„	23, 24,	„	30:	jus prestre + in eadem, vstavi se: jus presentandi ad petitionem sepedicte sororis nostre.
„	24,	„	3—4:	mesto inpresentandi — inpresione.
„	24,	„	4,	se izpusti: ad petitionem sepedicte sororis nosione.
„	25,	„	21:	mesto i bodi — ji.
„	26,	„	5:	stori — store.
„	26,	„	6:	seseav — sestavi.
„	27,	„	27:	convertcudam — convertendam.
„	35,	„	27:	Gridona — Gvidona.
„	36,	„	3:	se „o“ izpusti: D. M. v „Awa“.
„	36,	„	18:	agrebškemu — zagrebškemu.
„	40,	„	11:	mesio — mesto.
„	41,	„	9:	se izpusti besedilo od: „To leto je bila namreč dozorela v glavi velikega . . .“ do „Deželni komturi so . . .“ Vstavi naj se: Bilo je to leto — ko se je veliki mojster

prilikom obletnice one za
nemški red usodne bitke pri
Tannenbergu, (15. jul. 1410)
kije izpraznila redublagajne,
pozval za posojilo do av-
strijskih balij. Deželni komturi..

- Stran 48, vrstica 6: mesto 1516 — bodi: 1526. leta
nesrečne bitke pri Mohaču.
- „ 52, „ 27: mesto 1542. so obglavili... radi
naselitev — bodi: 1542. so obgla-
vili... radi nasilstev.
- „ 62, „ 9: mesto obesil tem bogovom —
bodi: obesil tem lopovom.
- „ 64, „ 13: mesto Fluggerjevega... bodi: in
poveljnik Fuggerjevega regim.
- „ 66, „ 5: dragotiško — dragatuške.
- „ 66, „ 28: Jernejo s vasjo — Jernejo vasjo.
- „ 66, „ 31: Alpfallterjev — Apfallterjev.
- „ 68, „ 23: v mestu lozi — v mestni lozi.
- „ 71, „ 22: strogosijo — strogostjo.
- „ 72, „ 7: Črnomaljski župnik — Črmoš-
nijski župnik.
- „ 77, „ 4: so všolane — so bile všolane
- „ 80, „ 32: Jurij Grabek — Jurij Grahek..

ODPISANO 14

27.10.2009

